

Emmanuel Terray

Den historiska materialismen och de ”primitiva samhällena”

Översättning (från franska): Håkan Rosenqvist

Svensk upplaga 1970

Innehåll

Inledning.....	1
1. Identifiering av produktionssätten.....	5
1.1 Arbetsmedlen	5
2. Samarbetsformerna.....	6
2.1 Jakten.....	6
2.2 Jordbruket.....	7
2.3 Boskapsskötseln	9
2.4 Fiske och samlande	9
2.5 Hantverket	10
2.6 Redogörelse för samarbetsformerna.....	10
3. Samhälleliga produktionsförhållanden.....	11
3.1 De samhälleliga produktionsförhållanden som svarar mot det sammansatta samarbetet: bysystemet.....	11
3.2 De samhälleliga produktionsförhållanden som svarar mot det enkla samarbetet: lineage-systemet.....	14
3.3 Boskapsskötselns ställning.....	18
3.4 Hållandet av fångar	20
4. Produktionssätt	21
5. Släktskapsförhållandenas ställning och roll	22
6. Den ekonomisk-sociala formationens struktur och förhållandena mellan produktionssätten....	30
7. Reproduktionsprocessen och naturen av relationen mellan 'äldste' och 'yngre'	33
8. Slutsatser	39

Lästips – mer om förkapitalistiska samhällen:

Erik af Edholm: [Om förkapitalistiska produktionssätt](#)

Karl Marx: [Om förkapitalistiska produktionssätt](#)

Gianni Sofri: [Det asiatiska produktionssättet](#)

Se även: [Familjens, privategendomens och statens ursprung](#) av Friedrich Engels

Inledning

Publiceringen av *Anthropologie Economique des Gouro* av Meillassoux kan markera en vändpunkt i antropologins historia? Låt oss lämna den sovjetiska antropologin åt sidan som hittills har utvecklats i isolering,¹ och med Claude Meillassoux tillämpar för första gången en forskare, som har brutit med den traditionella antropologins begrepp och metoder, den historiska materialismens kategorier på ett konkret 'primitivt' samhälle. Visserligen har sådana som Meyer Fortes och Max Gluckman undergått inflytande från marxistiska tankegångar; på närmare håll har Peter Worsley i marxistisk anda tagit itu med problemen om kulturkontakt och sedan några år mångfaldigas programförklaringarna beträffande lämpligheten att föra in den marxistiska analysens principer i antropologin. Men Cl. Meillassoux' förtjänst är att ha passerat projekt- och programstadiet och att på fältet ha försökt sätta dessa principers fruktbarhet på prov. Vilken kritik man än kan rikta mot honom, låt mig med en gång säga att i mina ögon är inventeringen och sammanställningen av resultaten i *Anthropologie Economique des Gouro* det nödvändiga villkoret för varje nytt framsteg av den marxistiska forskningen på de s.k. 'primitiva' samhällenas område.

Då Claude Meillassoux skrev sin bok hade han ett dubbelt syfte. Han ville dels utifrån guros förhållanden beskriva produktionsättet i lineage- och segmentsamhällena,² dels analysera övergången från detta traditionella produktionsätt till ett nytt, som kännetecknas av det på handel inriktade jordbrukets utveckling. Mot detta dubbla syfte svarar verkets två delar: den första — de tio första kapitlen — är ägnad åt själv-hushållningsekonomin, den andra — de två sista kapitlen — åt förändringarna som har följt på den koloniala ockupationen, införandet av plantager och penningekonomin tillkomst. Mellan dessa två delar beskriver ett kapitel den förkoloniala byteshandeln. För Claude Meillassoux tycks det i själva verket som om denna byteshandel på sätt och vis har förberett övergången från självhushållningsekonomi till handelsjordbruk. Den utgör i alla fall en aspekt av det traditionella ekonomiska systemet; vi skall alltså studera den på samma gång som själv-hushållningsekonomin, med vilken den inte endast är samtida utan också komplementär. Där skall vi avbryta vår granskning. Hur intressanta kapitlen där Claude Meillassoux behandlar kolonialperioden än är, tror jag att de är mycket mindre nya och originella än hans analys av den traditionella ekonomin.

Claude Meillassoux karaktäriserar produktionsättet i lineage- och segmentsamhällena som:

.. exploatering av jorden, självhushållning, utnyttjande av primitiva produktionsmetoder och användning av mänsklig energi som huvudsaklig energikälla' (s. 89).

Jag skulle redan nu vilja ta upp en fråga som inte enbart är terminologisk. Jag betvivlar inte riktigheten av den givna definitionen och medger att åtskilliga marxistiska texter kan legitimera Claude Meillassoux' användning av begreppet produktionsätt. Emellertid är det enligt min åsikt att slösa med detta begrepps operativa fruktbarhet om man inskränker det till att uttrycka några generella egenskaper hos 'självhushållningsekonomier'. I själva verket beskriver de av Meillas-

¹ Hänvisningar till Claude Meillassoux' bok är angivna i texten. Övriga hänvisningar är förda till noter.

² Jag lånar från gängse antropologisk terminologi begreppet lineage- och segmentsamhälle (*société lignagère et segmentaire*). Det är bekant att en lineage är en grupp personer som verkligt eller fiktivt härstammar från en gemensam anfader, man eller kvinna, antingen i maskulint eller feminint led; den kan delas upp i segment på olika nivåer, som för ihop personer vilka härstammar från en viss grundares ättling. I ett lineage- och segmentsamhälle är de lokala grupperna — byar, kvarter etc — bildade på basis av lineage-tillhörighet: en lineage eller ett segment är den lokala gruppens kärna; mellan de olika lokala grupperna är förhållandet både antagonistiskt och komplementärt; det finns ingen centraliserad politisk auktoritet. Detta begrepp har för mig uteslutande deskriptivt värde och jag använder det endast med förbehåll av fri bruksrätt.

soux uppräknade dragen riktigt lineage- och segmentsamhällena i deras helhet. Att därför påstå att föreningen av dessa drag räcker för att definiera deras produktionssätt, innebär för det första att man påstår att de har *samma produktionssätt*; följaktligen avstår man från att genom skillnader på produktionssättens nivå förklara den ofantliga mångfalden av sociala och ideologiska förhållanden som har iakttagits hos dem; man avstår med andra ord från att tillämpa den historiska materialismen på lineage- och segmentsamhällena — åtminstone utnyttjar man den inte till annat än att få en föreställning om avståndet som skiljer dem från de 'industriella' samhällena.

Men det räcker med att gå tillbaka till *Kapitalet* för att konstatera att analysen av ett produktionssätt inte får förväxlas med den allmänna beskrivningen av en ekonomi. Begreppet produktionssätt är i högsta grad precist och fordrande. Låt oss komma ihåg att ett produktionssätt är ett system som innefattar tre nivåer: en ekonomisk bas, en juridisk-politisk överbyggnad och en ideologisk överbyggnad. Inom detta system är det den ekonomiska basen som är bestämmande 'i sista instans' och det är alltså med den som utgångspunkt som man måste skapa teorin om produktionssättet. I sin tur är denna ekonomiska bas en kombination av ett system av produktiv-krafter och ett system av produktionsförhållanden. Enligt den vanligaste tolkningen skall Marx med termen 'produktivkrafter' mena summan av de materiella villkoren för produktion — råvaror, verktyg, maskiner etc. — och med termen 'produktionsförhållanden' de relationer som uppstår mellan producenterna under själva arbetsgången; de båda systemen kan alltså beskrivas var för sig och man kan sedan studera förbindelsen mellan dem. Som Etienne Balibar³ visat svarar egentligen inte produktivkrafter och produktionsförhållanden mot två skilda kategorier av 'objekt'; de är två aspekter av en och samma 'realitet'. Ett produktionssätts ekonomiska bas kan definieras som en kombination enligt två system av förbindelser av de olika faktorer som spelar in i produktionsprocessen, arbetskraft och produktionsmedel — det sistnämnda omfattar arbetsföremål och arbetsmedel. Dessa faktorer är först och främst inbegripna i bestämda tekniska förhållanden, som utgör strukturen i produktionsprocessen, betraktad som process för hur människan materiellt tillägnar sig naturen; det är till denna första sammankoppling av produktionsfaktorerna som begreppet produktivkrafter hänför sig. Samma faktorer är å andra sidan inbegripna i bestämda samhälleliga förhållanden, som utgör strukturen i produktionsprocessen, betraktad som process för hur produkten tillägnas samhälleligt; vi återfinner här produktionsförhållandena, som anger fördelningen av producenter och produktionsmedel och fördelningen av produkten som är resultatet av den föregående. De olika faktorer som bildar den ekonomiska basen i ett produktionssätt kan följaktligen karaktäriseras av å ena sidan sin *tekniska verkan* — deras roll i den materiella produktionen — å andra sidan sin *samhälleliga verkan* — deras roll i produktionen av sociala förhållanden och produktionsprocessen, som är processen där dessa kombineras, visar också denna dubbla natur. Produktivkrafter och produktionsförhållanden är kort sagt två förbundna former av en och samma process som sätter samma faktorer i spel; det är det specifika sätt på vilket dessa båda formers enhet uppe-

För det första måste vi ta reda på de olika arbetsprocesser som verkar inom den. Det samhälleliga arbetet är fördelat på ett visst antal grenar och i var och en av dessa sker arbetsprocesser; en råvara omvandlas till produkt genom arbetskraftens och produktionsredskapens förenade verkan som sker enligt ett bestämt *materiellt appropriationssätt*.⁴ Teoretiskt finner man inom varje gren

³ Etienne Balibar, 'Den historiska materialismens grundläggande begrepp' i Louis Althusser, Etienne Balibar, *Att läsa Kapitalet*, del II, Cavefors, 1970, s. 104. hålls i produktionsprocessen som grundlägger och avgör produktionssättets identitet. För att bygga teorin om det eller de produktionssätt som råder i en given ekonomisk-social formation är vi alltså tvungna att utföra följande operation:

⁴ I det följande kommer uttrycket 'appropriationssätt' att hänföra sig till människans *materiella* tillägnande av naturen.

lika många arbetsprocesser, och sålunda appropriationssätt, som skilda kategorier av produkter; elefantjakt är inte att förväxla med hindjakt.

För det andra kan flera arbetsprocesser, och sålunda flera skilda appropriationssätt, med utgångspunkt från samma råvara leda till samma produkt om olika tekniker används samtidigt eller omväxlande; elefanter kan fångas i fälla eller skjutas med gevär. Man kan då tala om *konkurrerande* appropriationssätt. Slutligen kan var och en av dessa arbetsprocesser vara enkel eller sammansatt. I det första fallet är ett enda appropriationssätt i funktion; jakt med fälla är en *enkel process*. En sammansatt arbetsprocess sönderfaller i flera faser som är lika många enkla processer, men var och en av dessa utförs enligt ett annorlunda appropriationssätt; cykeln av jordbruksarbete för en bestämd produkt är en *sammansatt process*, som successivt låter flera skilda appropriationssätt spela in som då kan kallas *komplementära*. Då denna uppräknings är fullbordad kan man klassificera arbetsprocesserna i olika typer alltefter de speciella tekniska relationer som under processens gång knyts mellan de olika produktionsfaktorerna.

Varje arbetsprocess som utförs inom bestämda samhällliga produktionsförhållanden innebär en bestämd fördelning av produktionsmedel och producenter. Dessa produktionsförhållanden bestämmer produktens distributionsförhållanden, vars analys åter kan belysa, vissa svårlösta problem på produktionsnivån. Låt oss anta en sammansatt arbetsprocess som innehåller flera enkla processer, av vilka var och en låter en annorlunda fördelning av produktionsfaktorerna träda in. Denna sammansatta process utmynnar i en särskild produkt; studiet av denna produkts distribution låter oss bland de olika fördelningar som har följt på varandra under processens gång upptäcka den dominerande. På så sätt kan undersökningen av produktionsförhållandena inte fullbordas annat än genom en inventering och undersökning av distributionsförhållandena. Arbetsprocessen och de produktionsförhållanden under vilka den utförs utgör tillsammans *produktionsprocessen*. Vi kan nu följaktligen gå vidare till förteckningen av olika typer av produktionsprocesser som är utmärkande för den ekonomisk-sociala formationen i fråga.

I dessa produktionsprocesser inträder som subjekt eller agenter *produktionsenheter* vars storlek och struktur bestäms av både produktivkrafter och produktionsförhållanden. Varje enhet förenar de olika produktionsfaktorerna i bestämda kvantiteter; den är å andra sidan försedd med en struktur vilken definieras som summan av de relationer som binder samman dess konstituerande element. Dessa relationer är å ena sidan av teknisk natur och vilar som sådana på cirkulationen av material, arbetskraft eller information inom produktionsenheten. De är å andra sidan produktionsförhållandenas effekt inom denna enhet. Med hänsyn till arbetskraften kännetecknas produktionsenheten av den *samarbetsform* som den använder. När de fordrar flera individuella arbetskrafters medverkan, innebär i själva verket varje produktionsprocess en organisation av arbetet, en fördelning och ett samordnande av uppgifterna, kort sagt en *samarbetsform*. De olika arbetskrafter som är samlade i produktionsenheten kan antingen helt enkelt verka oberoende av varandra eller utgöra en sorts cell som fungerar som en enda agent och vi kan sålunda lokalisera de *samarbetsformer* som svarar mot de olika typerna av produktionsenheter. Vilka dessa former än är, kräver varje kollektivt arbete en viss arbetsfördelning, hur inskränkt den än må vara, eftersom utförandet av ett kollektivt arbete förutsätter att förbindelse- och beslutsfunktioner som bibehåller processens enhetlighet är fyllda:

'Allt direkt samhällligt eller kollektivt arbete i större skala har i högre eller lägre grad behov av en ledning, som förmedlar kontakten mellan de olika verksamheterna och ansvarar för de allmänna funktioner, som uppstår i en produktiv verksamhet som drives av många gemensamt, i motsats till

självständigt individuellt arbete.'⁵

Till samarbetsformerna är följaktligen nödvändigtvis bundna *lednings- och kontrollstrukturer*, vilka är den samlade effekten av processens tekniska krav och de produktionsförhållanden inom vilka den utförs. Slutligen bestämmer produktionsförhållandena distributionsförhållandena. Produktionsenheternas struktur bestämmer sålunda *konsumtionsenheternas*, vilket naturligtvis inte betyder att de senare alltid sammanfaller med de förra; tvärtom hör något sådant säkerligen till undantagen.

I sista hand är produktionsförhållandena 'representerade' i de politiska och ideologiska förhållanden som följer av sammankopplingen — på produktionssättets ekonomiska bas — av överbyggnadens nivåer. Bestämda produktionsförhållanden kräver i själva verket som nödvändigt villkor för sin funktion bestämda förhållanden i överbyggnaden och de senare är på samma gång uttryck för och deformationer av de förra. I den mån som t.ex. den samhälleliga arbetsfördelningen på det ekonomiska basplanet grundlägger en hierarki mellan de direkta producenterna och produktionens organisatörer, fordrar den en politisk och (eller) ideologisk sanktion av denna hierarki och sanktionens karaktär bestäms av karaktären hos de produktionsförhållanden som påkallar den. Under vissa villkor kan den politiska eller ideologiska nivån gripa in i själva bildandet av produktionsförhållandena, vilket det feodala produktionssättet visar exempel på. Det är följaktligen viktigt att skilja lednings- och kontrollstrukturerna, sådana de är givna i produktionssättets ekonomiska bas, från de politiska och ideologiska auktoritetsförhållanden, som är bundna vid dessa strukturer utan att därför sammanfalla med dem.

Det är detta tillvägagångssätt i dess helhet som skänker oss det fullständiga begreppet produktionssätt. Med denna utgångspunkt är de konkreta samhälleliga förhållandena som de ter sig för antropologens öga produkten av ett trefaldigt sammansatt orsakssammanhang. För det första är de den samlade effekten av de tre nivåerna i ett produktionssätt. De kan å andra sidan vara flera produktionssätts och deras respektive nivåers kombinerade verk. De uppträder sålunda hädanefter som en syntes av en mångfald bestämmingar. Slutligen realiserar denna syntes i olika samhälleliga former. På så sätt kan produktionsenheterna i de samhällen som intresserar oss uppträda som grupper var ändamålsenlighet är uttryckligen ekonomisk, men de kan också ta formen av familjeceller, kamratkretsar, åldersgrupper, föreningar på kulturell eller religiös basis etc ... Beskrivningen av dessa former, deras teoretiska ställning och funktioner fullbordar analysen av den ekonomisk-sociala formationen.

En sådan plan måste man följa för att beskriva en ekonomisk-social formations beskaffenhet. Men denna plan för framställningen får inte förväxlas med undersökningsplanen. Den senare fordrar först en uppräknings och identifiering av de olika produktionssätt som föreligger i formationen i fråga. För detta syfte disponerar vi kännemärken, vars natur varierar allt efter produktionssätt och bestäms av arbetsmedlens karaktär.

'Det som skiljer de ekonomiska epokerna, är inte vad som tillverkas, utan hur, med vilka arbetsmedel. Arbetmedlen är inte bara måttstock för den mänskliga arbetskraftens utvecklingsgrad utan karaktäriserar också de samhällsförhållanden, under vilka arbetet utföres.'⁶

I kombinationen av de olika faktorer som spelar in i produktionsprocessen är arbetsmedlen i själva verket avgörande, då de tilldelar en viss faktor en dominerande roll då de med andra ord gör denna till den privilegierade punkt där produktivkrafter och produktionsförhållanden kombineras; det är alltså utifrån ett studium av denna faktor som man kan konstruera

⁵ Marx, *Kapitalet*, första boken, Cavefors 1969, s. 288.

⁶ Marx, *Kapitalet*, första boken, Cavefors, s. 155-156.

'kännetecknet' för produktionssätts ekonomiska bas. Etienne Balibar⁷ visar sålunda hur i det utvecklade kapitalistiska produktionssättet, arbetsmedlets — verktygsmaskinen natur gör produktionsmedlens — arbetsobjekt och arbetsmedel — enhet till produktionsprocessens dominerande element och reducerar arbetskraften till en underordnad ställning; denna produktionssätts enhet gör det möjligt att vid en första approximation sätta den kapitalistiska produktionsprocessen i motsats till hantverkets, där det dominerande elementet är arbetskraftens och arbetsmedlets enhet. På samma sätt borde undersökningen av de arbetsmedel som utnyttjas av de 'primitiva' ekonomisk-sociala formationerna göra det möjligt att lokalisera den eller de dominerande faktorer i produktionsprocesserna i fråga, och att utifrån denna lokalisering konstruera en första hypotes om det eller de eftersökta produktionssätts identitet. Man skulle då kunna företa en analys av de konkreta samhällsformationer som antropologerna möter på fältet och först rekonstruera de produktionsförhållanden vars 'förverkligande' dessa samhällsformationer till en del⁸ är. I den kombination av produktivkrafter och produktionsförhållanden som bildar ett produktionssätts ekonomiska bas är likväl produktionsförhållandena den särskiljande faktorn; det utmärkande för ett produktionssätt är dess produktionsförhållandens speciella utformning. När vi är framme vid denna rekonstruktion av produktionsförhållandena, är vi alltså mogna att bekräfta eller förkasta vår utgångshypotes och bestämma antalet produktionssätt som är giltiga i den ekonomisk-sociala formationen.

Vad man främst får ut av *Anthropologie économique des Gouro* — och jag skulle här vilja återkomma till min till synes stränga inledande anmärkning — är dock att C.M. trots att han långtifrån håller sig till den ovan givna allmänna definitionen med stort eftertryck följer det tillvägagångssätt som vi har beskrivit, varför hans bok utgör den första noggranna marxistiska analysen av den ekonomiska sfären i en 'primitiv' ekonomisk-social formation. För att få beviset på detta räcker det att vi med honom följer samma tillvägagångssätt.⁹

1. Identifiering av produktionssätten

1.1 Arbetsmedlen

Vår första uppgift är sålunda att undersöka de arbetsmedel som används av guros ekonomisk-sociala formation. C.M. karaktäriserar dem på följande sätt:

"Ett ... utmärkande drag för traditionella ekonomier är användningen av primitiva produktionstekniker: arbetsprodukten erhålles nästan helt utan omväg i produktionen eller, med andra ord, producenten sätter mellan sig och sitt arbetsobjekt (jorden i begreppets vida betydelse) bara redskap som i allmänhet endast kräver ett fåtal operationer i tidigare framställning." (s. 90)

I själva verket är den mänskliga arbetskraften å ena sidan den huvudsakliga om inte den enda energikällan som står till förfogande. Å andra sidan är produktionen av arbetsmedel av begränsad betydelse; den största delen av det samhälleliga arbetet ägnas åt produktionen av konsumtionsvaror och i produktens värde har det levande arbetet övertaget över det ackumulerade, vilket visar på den begränsade utvecklingen av arbetets produktivkraft. Ur kvalitativ synpunkt är, med reservation för jorden som i jordbruk och boskapsskötsel spelar rollen av arbetsmedel, arbetsredska-

⁷ Etienne Balibar, a.a., s. 135-143.

⁸ Dessa konkreta formationer 'förverkligar' även de politiska och ideologiska förhållanden som i överbyggnaden 'representerar' produktionsförhållandena. Vi skall återvända till detta.

⁹ Låt mig redan nu för att undvika allt missförstånd klargöra att jag här helt enkelt ämnar *förteckna* de produktionsätt som 'realiseras' i guros ekonomisk-sociala formation. Jag gör inte anspråk på att bygga en teori om dem; en mängd ytterligare forskning är nödvändig innan detta låter sig göras.

pen väsentligen antingen verktyg eller enkla 'manuella maskiner' i den betydelse André Leroi-Gourhan ger denna term.¹⁰ Marx' analys av begreppet mekaniskt arbetsredskap är bekant:

'Allt utvecklat maskineri består av tre väsentligt olika delar: kraftmaskinen, transmissionsanordningen och slutligen verktygsmaskinen eller arbetsmaskinen. Kraftmaskinen verkar som drivkraft för hela mekanismen ... Transmissionsmekanismen ... reglerar rörelsen, omvandlar den, när så behövs, t.ex. från pendel- till cirkelrörelse, fördelar den och överför den till verktygsmaskineriet. De två första delarna av mekanismen är till endast för att ge arbetsmaskinen den rörelse, varmed den skall gripa tag i arbetsföremålet och förändra det på ett ändamålsenligt sätt.'¹¹

I denna kombination är det transmissionsmomentet som dominerar; på så sätt, säger Marx, går man från verktyg till maskiner allteftersom transmissionens funktion fylls av den mänskliga kroppen eller av en materiell anordning; i det ena fallet förblir i själva verket 'arbetsprogrammet' inpräntat hos organismen, i det andra är det realiserat i ett objekt. Men bland guros arbetsredskap är det vissa — machetes, knivar etc. som inskränker sig till den 'opererande delen' och helt enkelt är en armens förlängning, medan andra — hackor, yxor etc. är försedda med en transmissionsmekanism; denna mekanism, som oftast är grundad på hävstångsprincipen, är emellertid begränsad till att förstärka och koncentrera styrkan, medan regleringen och omvandlingen av rörelsen utförs av organismen. Låt oss tillägga att merparten av dessa redskap på grund av sin enkelhet har en mångfald användningar — deras natur förutbestämmer endas i ringa grad det bruk man gör av dem. Följaktligen är arbetaren arbetsprocessens verkliga 'säte'. Av denna analys framgår att arbetskraften såväl ur kvalitativ som kvantitativ synpunkt är produktionsprocessens dominerande element. Men i denna process inträder arbetskraften antingen individuellt eller i form av en 'kollektiv arbetare' och vi har sett att den kollektive arbetaren kan organiseras på olika sätt som svarar mot lika många skilda samarbetsformer, vilka själva åtminstone till en del bestäms genom de använda arbetsmedlen. Under dessa villkor tjänar samarbetsformerna som kännemärken för att identifiera det eller de produktionssätt som 'realiseras' i guros ekonomisk-sociala formation.

2. Samarbetsformerna

I det traditionella gurosamhället är den samhällliga arbetstiden fördelad på sex produktionsgrenar:

'Traditionellt fördelades den ekonomiska verksamheten mellan jakt, jordbruk för egen konsumtion, boskapsskötsel, samlande och hantverk. Byar vid vatten utövade även fiske, vilket de fortsätter att göra än idag.' (s. 92)

Vi skall gå igenom dessa grenar och beskriva de samarbetsformer som är utmärkande för var och en av dem.

2.1 Jakten

I denna gren, där jorden endast är ett arbetsobjekt, utnyttjas fyra appropriationssätt: fälljakt på smådjur, gevärs- eller pilbågsjakt — som är individuella aktiviteter — fälljakt på större djur och jakt med nät — som är kollektiva aktiviteter (s. 94). I de båda första fallen är individen den inblandade produktionsenheten; angående det tredje säger C.M.:

'Jakten inleddes på initiativ av en ledare som efter att ha lokaliserat djuret samlade ihop ett lag på tio till tolv man för att längs djurets förutsedda väg lägga en fälla bestående av ett tungt spjut upphängt i grenarna, vilket elefanten fick att falla under sin passage' (s. 98-99).

¹⁰ André Leroi-Gourhan, *Le Geste et la parole*, Albin Michel, Paris, 1965, del II, s. 41 och 47.

¹¹ Marx, *Kapitalet*, första boken, Cavefors, s. 323-324.

Detta lag tycks rekryteras bland invånarna i initiativtagarens by, säkerligen bland hans 'bröder' och kamrater. Slutligen är byn den i jakt med nät inbegripna produktionsenheten (s. 93), eller mera exakt byns alla män (s. 96). Denna enhet är uppdelad i tre element, två jägargrupper, *bei* och *bebu*, och en grupp drevkarlar, vars roll är sekundär. Den samarbetsform som används vid jakten med nät är först och främst resultat av att ett *kollektivt* produktionsredskap nyttjas, nätet. C.M. ger oss endast ett fåtal upplysningar om detta redskap. I didas land, omedelbart söder om Buros, möts man av två sorters nät: det stora nätet (*logae*), hundra till hundrafemtio meter långt, som bärs av tio till femton män och det lilla nätet (*sokuli*), tio till femton meter långt, som bärs av en enda man. Jakten lyckas bara om cirkeln som formas av näten och drevkarlarna är tillräckligt utsträckt, vilket förutsätter två eller tre stora nät eller åtminstone tjugo, trettio små nät. I båda fallen är ett enstaka nät oanvändbart.¹² Det är antagligen samma förhållande hos guro. Beträffande de samhällseliga kännetecknen hos denna samarbetsform beskrivs de av C.M. enligt följande:

'Jakten är en sporadisk verksamhet vars produkt är ögonblicklig ... (Den) kräver osammanhängande och provisoriskt samarbete av ett minimiantal män som samlas för att utföra en enstaka uppgift ... Kollektiv jakt är därför bunden till en talrik men strukturellt diffus territoriell grupp: byn ...' (s. 123).

2.2 Jordbruket

Inom denna gren är jorden samtidigt arbetsobjekt och arbetsmedel; de arbetsredskap som utnyttjas — metallhacka, järnyxa, machete etc. (s. 105) — är alla individuella produktionsredskap. Den förhärskande jordbrukstekniken är *svedjebruk* (s. 106), som 'fordrar ett regelbundet, sammanhängande samarbete med av alltefter arbetena varierande vidd mellan individer av de båda könen' (s. 123). Man kan i jordbruket räkna till lika många sammansatta arbetsprocesser som det finns olika slutprodukter; vi skall alltså betrakta ris- och jamscykeln, etc. som sammansatta processer. Var och en av dessa cykler innefattar flera etapper:

- (a) förberedelse av marken: borttagande av snår och buskar, svedjning, kupning (jams), inhägning (ris),
- (b) sådd (ris, majs, gombo), plantsättning (jams, maniok, taro) omplantering (banan och idag kaffe och kakao),
- (c) underhåll: rensning, stöttning (jams),
- (d) skörd.

Vi skall betrakta var och en av dessa etapper som en enkel process.

Om man tar den könsmissiga fördelningen av arbetet och samarbetet mellan könen i betraktande, bör man först och främst observera att alla jordbrukets verksamheter förutsätter busk- och snårrensning och svedjning, som är mansarbeten. Om vi bortser från detta förberedande stadium, kan vi bland de sammansatta processerna urskilja:

maskulina processer, där endast män medverkar: så är fallet med kaffe- och kakaocyklerna, med undantag av hjälpen från kvinnorna under skörden;

feminina processer, där endast kvinnor medverkar: majs-, gombo-, maniok-, tarocyklerna;

växelvisa processer, där männen medverkar i vissa och kvinnorna i andra etapper: detta är fallet med riscykeln, där männen bygger inhägnader som omger jordstyckena, medan sådd, rensning och skörd åligger kvinnorna;

¹² Se apropå detta Emmanuel Terray, *L'Organisation sociale des Dida, essai sur un village Dida de la Région de Lakota*, stencil, Institut d'Ethno-Sociologie, Université d'Abidjan, s. 82 ff. 21

blandade processer, där i varje etapp män och kvinnor medverkar tillsammans: bananträdscykeln. *blandade och växelvisa* processer, där vissa etapper faller på männen, andra på kvinnorna, medan åter andra gemensamt sköts av män och kvinnor: i jamscykeln kumar och stöttar männen, rensar och skördar kvinnorna, medan alla tillsammans planterar.

Man kan finna min analys alltför subtil. Den nästan uteslutande ekonomiska karaktären hos det av C.M. presenterade materialet medger inte att jag uppehåller mig ytterligare på denna punkt, men låt mig emellertid säga att dessa distinktioner och de förhållanden som de gör det möjligt att upprätta mellan helt maskulina eller feminina processer, sådana där män och kvinnor avlöser varandra och slutligen sådana där män och kvinnor direkt samarbetar — enligt min åsikt kan ge en viss belysning åt problemet om förhållandena mellan könen i en 'primitiv' ekonomisk-social formation. Låt mig till sist anmärka att hos guro är de tre dominerande kulturena — ris, banan, jama (s. 106 och 113) — växelvisa och/eller blandade processer.

Låt oss därifrån övergå till samarbetsformerna i egentlig bemärkelse. Väsentligen befinner vi oss här på det enkla samarbetets område; de församlade producenterna utför samma arbete eller likartade arbeten. Men vidden av detta samarbete varierar mellan två poler. De olika enkla processer som jag har räknat upp ovan förutsätter produktionsenheter av olika storlek och struktur. Vissa består i större arbeten — förberedelse av marken, säsongskördar — som måste utföras under begränsad tid; de kräver ett *utvidgat* enkelt samarbete; de övriga — de mera långvariga — är huvudsakligen underhållsarbeten och tillfälliga skördar, som endas kräver ett *begränsat* enkelt samarbete.

'Man ser sålunda hur en och samma bygemenskap kan dela upp sig på flera arbetslag och hur man inom de senare kan urskilja ännu mer begränsade lag. Var och en har inte samma uppgifter inom jordbruket. Dessa bildar en hierarki alltefter arbetenas natur och graden av samarbete som de kräver, på så sätt att lagen inte bara sluter sig samman utan också fogas in i varandra. De minsta lagen, bestående av ett eller flera monogama eller polygama hushåll motsvarande grupperna inom familjen på kvinnosidan, utför speciellt underhållsarbeten på odlingarna, såsom ombindning av jatusen, inhägning av risfälten, rensning av gräsväxterna, tillfälliga skördar ... En bygemenskap består av flera lag som samlas för att åtaga sig de arbeten som är mest ansträngande eller som kräver att utföras på kort tid: busk- och snårrensning, kupning, skördar etc.' (s. 172).

Mot det begränsade enkla samarbetet svarar en produktionsenhet som vi med C.M. skall kalla lag (s. 172 och även s. 140, 153, 154, 159, 171)) och som kännetecknas av sin svaga numerär och permanenta karaktär. Mot det utvidgade enkla samarbetet svarar en andra produktionsenhet som C.M. ger beteckningarna grupp (s. 128, 138, 141, 153) eller produktionsgemenskap (s. 172) och som i motsats till den föregående kännetecknas av sin kraftiga numerär och tillfälliga karaktär. Mellan dessa båda samarbetsformer ligger skillnaden inte endast i omfattning. Ur teknisk synpunkt kan en enstaka individ ersätta laget; produktionsprocessens varaktighet skulle bli längre, men dess resultat skulle inte äventyras. Däremot, skulle varken en individ eller ens en följd av individer kunna utföra bygemenskapens arbete, antingen av orsaker som hänför sig till själva produktionsenheten — som Marx säger, 'en kavalleriskvadrons angreppskraft eller ett infanteriregementes motståndskraft är väsentligt olika summan av varje enskild kavallerists och infanterists angrepps- och motståndskraft'¹³ — eller av orsaker som ligger utanför den, särskilt på grund av den begränsade tid under vilket arbetet är effektivt. Det är alltså en olikhet i fråga om deras natur som skiljer det begränsade enkla samarbetet från det utvidgade.

Slutligen kompletteras jordbruksarbetet med andra arbeten inom familjens ramar och därefter blir

¹³ Marx, *Kapitalet*, första boken, Cavefors, s. 283.

produkten färdig att konsumeras. Arbetena inom familjen är förbehållna kvinnorna; de utförs i det begränsade enkla samarbetets form.

'När äldsten befinner sig såsom överhuvud för ett större antal hustrur, dvs oftast mellan sex och åtta, mera sällan tio, kan dessa underindelas i flera grupper där var och en av första-hustrurna växelvis ställer de sistkomna under sin auktoritet ... Denna stränga växelprincip låter sig ibland upphävas av grupperingar efter affinitet. Dessa smågrupper av hustrur skall var och en sköta ett gemensamt risfält, de har sitt eget hus och varje förstahustru i varje grupp har ett magasin att förvalta' (s. 212-213).

2.3 Boskapsskötsel

I denna gren är de huvudsakliga produktionsmedlen — jorden och boskapen — samtidigt arbetsobjekt och arbetsmedel; jorden spelar alltså här samma roll som i jordbruket. Med hänsyn tagen till den ytterst rudimentära karaktären av de traditionella teknikerna i boskapsskötseln (s. 102), är arbetsinsatsen förhållandevis låg. En del av denna investeras direkt i produktionsprocessen; den upptas väsentligen av rena övervakningssysslor. Å andra sidan är produktionsprocessen endast effektiv om 'de yttre betingelser som bildar förutsättningen för att arbetet skall kunna utföras' är för handen. 'De ingår inte direkt i arbetsprocessen, men utan dem kan den inte alls eller endast ofullständigt äga rum';¹⁴ medan ett område lämnas oodlat kring byn för att ge fritt bete åt boskapen, är stängsel byggda kring 'åkrarna' och längs vägarna för att hindra att odlingarna förstörs. Man kan sålunda här betrakta arbetsprocessen som en sammansatt process bestående av två enkla processer; den ena består i att kontrollera gången i en naturlig produktionsprocess, boskapens tillväxt; den andra är iordningställandet av ytan där denna naturliga process utspelar sig; båda utvecklas utan åtskillnad i form av individuellt arbete eller inom det begränsade samarbetets ram. På grund av den koloniala erövringen och dess följder är boskapsskötseln numera endast av mindre omfattning, vilket antagligen förklarar otillräckligheten av den information som vi har om den.

2.4 Fiske och samlande

Fisket och ramlandet är verksamheter reserverade för kvinnor och barn och utövas inom det begränsade enkla samarbetets ram:

'Under den torra säsongen när floderna sjunker samlas kvinnorna i små grupper för att ösa ur de stillastående dammarna och ta upp fisken som stängts in där. Vid olika tillfällen under året och särskilt under den korta torrtiden ägnar de sig med sina barn att samla larver, och under regntiden sniglar' (s. 209).

Vad beträffar kolanötsamlandet beskrivs det av C.M. som följer:

'Kolanötssamlandet sker mellan december och februari under den långa torrtiden. Kvinnor och barn ger sig ut i skogen; barnen klättrar i träden och kvinnorna bär bort nötterna' (s. 119).

C.M. dröjer inte längre vid dessa två grenar, vars samhällliga vikt med undantag för kolanötsamlandet enligt honom är begränsad.

'Larv- och snigelsamlandet, som kvinnorna och barnen sköter, är utan större samhälllig betydelse ... Vad beträffar fisket angår det inte mer än en del av befolkningen, dem som bor i byar vid vatten. De relationer som denna verksamhet upprättar är oförberedda och övergående samt rör endast några individer åt gången, (s. 92 not).

¹⁴ Marx, *Kapitalet*, första boken, Cavefors, s. 156.

2.5 Hantverket

Vi återfinner i denna gren de båda samarbetsformer som vi redan har påträffat i jordbruket. Korg- och träkärlstillverkning, smide, vävning är maskulina verksamheter. C.M. skriver om de föremål som är produkter av detta arbete.

'Denna tillverkning kräver inte nödvändigtvis något samarbete, eftersom en och samma hantverkare står för de olika faserna i arbetets utförande' (s. 190).

Vi har sålunda här att göra med individuella arbeten, vars samhällseliga effekter som vi skall se är besläktade med det begränsade samarbetets. I gengäld kommer det utvidgade samarbetet in på områden som rör byggande och underhåll av hyddorna — jordschaktning, resande av väggar och tak, halmsamling etc. (s. 175-178). Vad som är anmärkningsvärt är jordbrukets dominans över hantverket; de samarbetsformer som har framtvings genom jordbruksteknikens utveckling är just de som används i hantverket. Hantverk medför inte att produktionsenheter av ny typ framträder utan det fullgörs inom ramen för de enheter som 'skapats' av jordbruksproduktion:

'Det finns i det traditionella samhället inte någon specialiserad hantverkare, d.v.s. som får huvuddelen av sina inkomster från utövandet av detta arbete. Hantverkaren är alltid integrerad i en samhällselig cell inrättad på grundval av jordbruksarbete; han är alltid främst bonde och därutöver hantverkare' (s. 189).

2.6 Redogörelse för samarbetsformerna

Vi möter alltså i guros ekonomisk-sociala formation två samarbetsformer, varav en är resultatet av två delformers kombinationer:

(1) Den samarbetsform som är karakteristisk för jakt med nät, vilken vi kan beteckna med termen sammansatt samarbete och som betingas av att ett kollektivt arbetsredskap, nätet, utnyttjas. Den innebär en arbetsfördelning mellan jägare och drevkarlar — uppgifter varav en anförtros åt ynglingar och fullvuxna män, den andra åt barn och åldringar — och sålunda en första visserligen ytterst outvecklad grad av specialisering.

(2) Den samarbetsform som är karakteristisk för jordbruket, vilken kan definieras som enkelt samarbete i termens marxistiska betydelse. Denna form är en kombination av två delformer:

det utvidgade enkla samarbetet, utövat vid större jordbruksarbeten; man möter det likaledes i vissa verksamhetsgrenar inom jakten (jakt med fälla på större djur) och hantverket (hyddbyggnad);

det begränsade enkla samarbetet, utövat vid underhållsarbeten i jordbruket, samlande, i fisket och ibland i boskapsskötseln.

(3) Jakt med gevär och båge, med fälla på mindre djur, tillverkning av vanliga bruksföremål och då och då boskaps skötsel är individuella aktiviteter.

På så sätt kan vi klassificera grenarna och produktionsprocesserna som vi har gått igenom efter den samarbetsform som de använder. Det är denna klassifikation som figur 1 anger.

Figur 1

Verksamhetsgrenar och samarbetsformer

Samarbetsform	Jakt	Jordbruk	Boskaps- skötsel	Fiske	Samlande	Hantverk
Sammansatt samarbete	Jakt med nät					
Enkelt samarbete (a) utvidgat (b) begränsat	Jakt med fälla på större djur	Förberedelse av marken, säsong- skörden				Byggnad och underhåll av hyddorna
		Sådd, plant- sättning, underhåll, tillfälliga skördar. Verk- samheter inom familjen	Övervakning resande av stängsel	Fiske	Samlande	
Individuella arbeten	Jakt med fälla på mindre djur, jakt med gevär eller båge		Övervakning, resande av stängsel			Korg-, träkärls- tillverkning, smide, vävning

3. Samhälleliga produktionsförhållanden

Vi har nu gått igenom de samarbetsformer som kännetecknar gurosamhället. Mot var och en av dem svarar en typ av specifik produktionsenhet och produktionsenheterna av samma typ 'realiseras' i bestämda konkreta formationer, som vi nu måste analysera. Vi skall på så sätt komma fram till de samhälleliga produktionsförhållanden och produktions sätt som vi söker.

3.1 De samhälleliga produktionsförhållanden som svarar mot det sammansatta samarbetet: bysystemet

Den produktionsenhet som är inbegripen i jakten med nät utgörs av byns alla män (s. 96) och C.M. visar mycket bra hur denna verksamhet på något vis är axeln kring vilken livet rör sig i byn som sådan. Generellt sett spelar jakten en väsentlig roll i grundandet och flyttningarna av byn:

'... Jakten är oftare än jordbruket knuten till de ursprungliga traditionerna. Enligt de utsagor som vi har erhållit föregås en klyvning i allmänhet av upptäckten av viltrika marker, och ofta innehar grundaren rykte att ha varit en stor jägare (s. 38) ... Endast den gode jägaren kunde ... ta risken att inrätta sig på nya marker, skild från sina bröder ... Det faktum att man omtalar dem som stora jägare, som enligt traditionen har grundat de flesta av de nuvarande släkterna, avslöjar denna verksamhets vikt i segmenteringsprocessen.' (s. 95).

Byns mark definieras främst som ett jaktterritorium:

'Bland (de faktorer som medverkar till att bilda och begränsa ett territorium) spelar jakten en huvudroll. Med utgångspunkt från platsen där byn anläggs är det jägare som i expeditioner rekognoscerar omgivningarna och samtidigt utstakar ett område genom att märka träden längs sin väg för att kunna

hitta tillbaka.'

Bland alla jaktformerna är jakten med nät den effektivaste och viktigaste. C.M. insisterar på jaktens roll som splittringsfaktor för etablerade grupper, men det är sannolikt att hos guro liksom hos dida endast relativt stora grupper separerar för att kunna fortsätta med den högst fruktbara verksamhet som jakten med nät är. Denna visar sig också vara bynhetens sammanhållande element:

'Ingen av de samarbetsformer som är knutna till andra ekonomiska verksamheter, inklusive jordbruket, har denna spännvidd. Den kollektiva jakten med nät är en verksamhet förbunden med byn i dess helhet och aldrig med en mindre enhet. Den bidrar till att ge sammanhållning mellan släkterna av ofta avlägset ursprung ... Att jakten med nät försvinner har obestriddligen berövat gurosamhället en social integrations- och inre jämviktsfaktor som ingen annan verksamhet ännu har ersatt.' (s. 89).

En annan faktor utövar ett betydande inflytande på byns liv och öde: kriget. Man kan förvånas över att jag tar upp detta under ett studium vars objekt är produktionsförhållandena. Vid en första anblick skulle i själva verket inte kriget kunna ses som en verksamhet av ekonomisk natur och för C.M. är dess ekonomiska funktion mycket inskränkt om inte rent obefintlig (s. 242-243). Man kan i själva verket hålla med honom om att kriget inte är ett produktivt arbete i egentlig bemärkelse. Men i ett styressätt där 'människan är enda drivkraft' och där 'kontrollen av ekonomin och vad som härrör från den nödvändigtvis grundar sig på kontroll av producenten' (s. 90), syns det mig svårt att bestrida krigets ekonomiska återverkan. För det antika produktionssättets del där jorden såsom arbetsobjekt och arbetsmedel intar en viktig ställning och utgör insatsen i den stora majoriteten av krig, medger Marx att kriget spelar en ekonomisk roll:

'Hur stora de hinder än är som den kan uppställa för dem som vill bruka och tillägna sig den, ställer jorden inte något hinder i vägen för den levande individen då det gäller att tjäna som oorganisk natur i egenskap av verkstad, verktyg, arbetsmaterial och livsmedel. De svårigheter som samhället möter kan inte framgå annat än ur andra samhällen som redan besitter marken eller stör samhället i dess besittningstagande. Kriget är sålunda den stora kollektivuppgiften, det stora gemensamma arbetet, som framvingas antingen för att förvärva de materiella existensvillkoren eller för att försvara och vidmakthålla besittningen.'¹⁵

Hos guro startar en by eller stam ett krig antingen för att återställa en demografisk jämvikt, som hotats av ett mord eller av att en kvinna rövats bort, eller för att genom att taga fångar stärka tillgången på arbetskraft; i båda fallen rör det sig om att bevara eller utöka arbetskraften, som, vilket vi har sett, är den dominerande faktorn i produktionsprocessen; det rör sig med andra ord om att säkra reproduktionen, enkel eller utvidgad, av denna dominerande faktor. Krigets 'lagar' förbjuder också helt logiskt kvinnomord. Man kan alltså även här ge kriget en ekonomisk roll.

Nu är det så att de samhälleliga förhållanden som kriget medför är mycket lika dem som jakten med nät medför;¹⁶ även kriget förutsätter en fördelning och samordning av uppgifter, sålunda ett sammansatt samarbete. På stammens nivå reproducerar också de förstnämnda förhållandena de senare t.o.m. vad beträffar den använda terminologin. Stammens byar är fördelade på två grupper, oftast benämnda *beï* och *bebu*; mot *doplazá* som leder jakten, svarar *gulizá*, som befäller i kriget. Kort sagt, som C.M. säger:

¹⁵ Marx, *Fondements de la Critique de l'Economie Politique* (= Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie), Editions Anthropos, del 1, s. 439.

¹⁶ Marx hade medgivit den intima släktskap som förbinder jakten med kriget varom följande text vittnar: 'Linguet har i sin *Théorie des Lois civiles* kanske inte så orätt, när han förklarar jakten vara den äldsta formen av samarbete och människojakten (kriget) vara en av jaktens första former' (*Kapitalet*, första boken, Cavefors, s. 291 not). Man kan finna ett tecken på detta släktskap i följande anmärkning av Andre Leroi-Gourhan: 'Alla de möjliga formerna av levande varelsers förvärv genom våld är utan åtskillnad tillämpliga på kriget, jakten och fisket.' *Milieu et techniques*, Paris, Albin Michel, 1945, s. 71.

'Det är krigsorganisationen som bestämmer stammens för övrigt summariska struktur efter mönster av den struktur som enligt likartade varianter jakten med nät pålägger byn' (s. 232).

På så sätt 'realiseras' de produktionsförhållanden och de förhållanden i överbyggnaden som svarar mot det sammansatta samarbetet i vad vi kan kalla *bysystemet*. Reglerna som gäller vid fördelningen av produktionsmedlen och vid produktens distribution återspeglar denna samarbetsforms grunddrag. Jakten med nät medför att två typer av produktionsmedel används: ett jaktterritorium och nät. Jaktterritoriet utgörs av de byjordar som ligger i träda; det är bybornas kollektiva egendom som fritt utnyttjas av dem; medlemmarna i den stam till vilken byn hör kan även de jaga på detta territorium, men de är ibland ålagda att till byborna återställa en del av det fällda villebrådet. C.M. ger inget svar beträffande tillägnet av näten; hos dida där sammanfallet mellan lineage och jaktlag är generellt och rigoröst, är de stora näten släktens kollektiva egendom och de äldste har endast ansvaret för dem. Vad beträffar de små näten tillhör de minimala lineages. Hos guro är förhållandena mellan lineage och jaktlag mycket mer invecklade. På savannen rekryteras jaktlagen oberoende av lineage-tillhörighet; i skogen är de permanenta hälfter och byns olika lineages fördelas mellan dem; lineage och permanent halva kan sålunda inte sammanfalla annat än om byn inte omfattar mer än två eller möjligtvis tre lineages. Det är följaktligen sannolikt att dida-regeln inte tillämpas, men ingen av de källor jag har konsulterat - verk av C.M. och Tauxier, artiklar av Ariane Deluz¹⁷ - tillåter ett bestämt uttalande.

Mot dessa två typer av relationer mellan bysystemet och lineage-systemet svarar på distributionens område två serier av regler. I skogen får alla jägare sin del av jaktprodukten, där *doplazá* och fångstens upphovsman obetydligt gynnas. På savannen behåller varje jägare sitt byte för sig, med undantag för en fot som han överlämnar till *doplazá* (s. 98). Slutligen sker i vissa byar när jakten är slut ett byte av villebrådet mellan *beï* och *bebu*, som alltså visar sig vara de inblandade enheterna i sammanhanget. Låt oss till sist anmärka att, där den berör alla dem som har deltagit i jakten, får distributionen formen av en *likadelning*. Som C.M. skriver i en senare artikel:

'Produkternas cirkulation går via en kort och diffus bana; från jägarnas kooperativa grupp delas den kollektiva produkten och återförs individuellt till var och en av medlemmarna genom andelsinstitutionen. I motsats till vad man sålunda iakttar i jordbrukssamhället, förekommer inte återdistribution, dvs. centralisering av produkten och senare fördelning, utan åter igen ett omedelbart skeende.'¹⁸

Allt som allt ser vi här dels hur distributionsförhållandena återspeglar produktionsförhållandena vars motsats de är, men också genom den skillnad som finns mellan savannen och skogen, hur två system av produktionsförhållanden reagerar på varandra. Vi återkommer till detta. Slutligen följer fördelningen av bytet likartade principer (s. 236-239). Vad beträffar konsumtionen sker den inom ramen för de måltidsgrupper som vi skall analysera längre fram.

I sådana produktionsförhållanden är lednings- och kontrollstrukturerna föga utvecklade. Vi har sett att jaktens initiativtagare leder expeditionen, under vilken han åtlyds utan diskussioner och att han är något favoriserad vid bytets fördelning. Men hans makt är temporär och framför allt kan var och en av byns män vara denne initiativtagare. Inte heller 'representeras' dessa lednings- och kontrollstrukturer på det politiska planet av institutionaliserade eller permanenta auktoritetsförhållanden. Visserligen, som C.M. skriver:

'På det samhälleliga planet utgjorde de kollektiva jakterna för den som tog initiativet ett tillfälle att utmärka sig och temporärt inta en auktoritetsställning som om den upprepades kunde befästas' (s. 99).

¹⁷ Louis Tauxier, *Nègres Gouro et Gagou*, Paris, Geuthner, 1924, Ariane Deluz, 'Villages et lignages chez les Gouro de Côte d'Ivoire', *Cahiers d'Etudes Africaines*, volym V, nr. 19, s. 388-452.

¹⁸ Claude Meillassoux, 'Recherche d'un niveau de détermination dans la société cynégétique', *L'Homme et la Société* nr. 6. okt-dec. 1967, s. 100.

Inget formellt privilegium sanktionerar emellertid denna auktoritetsställning. Vad beträffar krigsöverhuvudet väljs han ibland för sin tapperhet; annars utnämns han bland de framstående männen, men när en gång de militära operationerna är slutförda, skänker honom hans roll som krigsöverhuvud knappast mer än ett moraliskt inflytande. Vi kan följaktligen övertyga oss om den djupt jämlika karaktären av de politiska förhållanden som 'realiseras' i bysystemet.

3.2 De samhällliga produktionsförhållanden som svarar mot det enkla samarbetet: lineage-systemet

Den enkla samarbetsformen innefattar, som vi erinrar oss två delformer vilka vi skall skärskåda i tur och ordning.

Den produktionsenhet som är inbegripen i det begränsade enkla samarbetet är *arbetslaget*. Detta 'realiseras' i två olika former. Där lineage-banden fortfarande är solida, som i Bazré (s. 138-140), bildas *arbetslaget* inom familjegrupperna och dess sammansättning kan beskrivas i släktskapstermer; det sammanfaller med lineage-segmentet och fördelningen av de föräldralösa och de ensamma gör att de största skillnaderna i omfång mellan lagen kan korrigeras. C.M. skriver apropå denna fördelning:

'Ett funktionellt skäl till denna fördelning är ... intresset att tilldela var och en (av de äldste, E.T.) ett tillräckligt antal män för att bilda ett effektivt arbetslag.' (s. 140).

När däremot lineage-banden är upplösta som i Duonefla (s. 159), 'realiseras' laget genom en speciell institution, *klala*, i vad man skulle kunna kalla *parvis klala*.

'Varje lag består oftast av två män. Indelningen i par sker efter affinitet. Dessa små grupper fungerar mer regelbundet än de föregående¹⁹ vid rutinarbetet, såväl på åkrarna som i planteringarna. Det är inte heller fråga om ett tillfälligt förhållande utan om en överenskommelse som sträcker sig över hela den tid som jordbrukscykeln varar ...' (s. 182-183).

Vi återfinner här de drag som är utmärkande för produktionsenheter vilka är grundade på det begränsade enkla samarbetet, begränsad och permanent arbetsstyrka.

Den produktionsenhet som är inbegripen i det utvidgade enkla samarbetet är *produktionsgemenskapen*. Denna 'realiseras' i två former allteftersom lineage-banden ännu är starka eller redan upplösta. I det första fallet följer den ur en förening av flera arbetslag, vilken sker enligt klyvningar som anges av genealogin och som man kan analysera i släktskapstermer; den sammanfaller då med lineage; som den senare även är konsumtions- och bostadsenhet, har *produktionsgemenskapen* inget namn för sig, och termen *dogi* betecknar denna multifunktionella enhet. Då produktionsgemenskapen inte täcker konsumtionsenheten — som är fallet i Diazgramos lineage i Bazr — kallar man den *nianawuo* (s. 128). Det utvidgade samarbetet inom ramen för lineage kallas *bo*:

'*Goniwuoza* (äldsten i en lineage) kan i princip kalla medlemmarna i sin *goniwuo* (lineage) till att allihop arbeta på hans åkrar för att rensa bort buskar eller företa andra större arbeten. Det är ofta fallet hos de mest integrerade samhällena, men institutionen förväxlas då med bygemenskapens normala funktion, eftersom *goniwuozas* odlingar i princip är allas' (s. 177).

Bo kan utsträckas till grannar och ingifta men ändrar därför inte sin natur utan bevarar lineage såsom kärna. Vad C.M. kallar kommunalt *bo* tycks helt enkelt vara en utvidgning av familje-*bo*.

Om däremot lineage-banden är upplösta är det åter inom *klala*-institutionen som *produktionsgemenskapen* 'realiseras'. Genom att analysera byn Duoneflas indelning i *produktionsgemenskapen*

¹⁹ Det är fråga om utvidgade *klala* vilka vi skall behandla längre fram.

skaper visar C.M. på existensen av åtskilliga *klala*, vars medlemmar kan tillhöra olika lineages och varav åtminstone några är resultatet av en sammanslagning — tillfällig och temporär — av flera *parvisa klala* (s. 182-83)..

I sina olika former — *parvis klala*, *utvidgad klala* — uppträder *klala* som en ersättningsinstitution, som växer fram där lineage-banden har visat upplösning, vanligtvis av historiskt betingade orsaker, splittringar, migrationer, effekter av handel och krig:

'Denna institution (*klala*, E.T.) tycks vara ganska spridd hos guro. Den är åtminstone känd under samma namn i åtskilliga byar och fungerar särskilt där lineage-organisationen är mindre sluten' (s. 181).

Klala-gruppen bildas ibland av yngre, som inte förfogar över någon mark och arbetar för sina äldste. Den ersätter då rätt och slätt lineage-samarbetet. Ibland förenar den vuxna, som redan ansvarar för en eller flera jordlotter och odlar dem efter varandra. Vad som i detta fall kännetecknar *klala* och sätter den i motsats till lineage-samarbetet är dess jämlika struktur; *klala*-gruppen styrs av en princip om sträng ömsesidighet och som sådan verkar den varken ha ledare eller institutionaliserad ansvarig. Men att man ersätter lineage-samarbetet med *klala* förändrar varken produktens distribution *klala* åtföljs inte av fester eller gåvor — eller tillägnandet av produktionsmedlen, som båda kommer att verkställas inom ramen för en lineage. I denna bemärkelse förblir *klala* dominerad av lineage-organisationen. I varje fall om vi håller oss till det traditionella samhället sådant det bevarats i skogsområdet i skydd för främmande inblandning, visar det sig att de produktionsförhållanden som svarar mot det enkla samarbetet 'realiseras' i vad vi kan kalla *lineage-systemet*.

Det enkla samarbetet består som vi sett av två delformer, det begränsade och det utvidgade samarbetet. Vilken av dessa är den dominerande delformen? Studiet av produktionsmedlens fördelning och produktens distribution ger oss möjlighet att upptäcka det. Här används två typer av produktionsmedel, verktygen och jorden. För träverktygen, mortlar, stötar, kanoter, gäller att

'... t.o.m. när de är tillverkade på en individs begäran, är de inte föremål för ett exklusivt ägande. De är snarare egendom för kollektivt bruk, som man lånar mycket fritt av och till varandra' (s. 191).

Vad' beträffar järnverktygen skriver C.M.:

'Fastän i allmänt bruk är inte järnverktygen som de föregående egendom för kollektivt bruk utan de äldstes exklusiva besittning. Det är så antalet machetes som bygemenskapens överhuvud innehar motsvarar antalet män som arbetar under hans överinseende, liksom antalet hackor motsvarar antalet kvinnor' (s. 193).

Man ser att arbetsredskapen, om de är till individernas eller arbetslagens förfogande, inte i något fall är deras egendom. På samma sätt är klet beträffande jorden; varje jordlott är föremål för en rad överlagrade rättigheter; stammens rätt gentemot andra stammar, byns rätt gentemot stammens övriga byar, rätten för en lineage gentemot byns övriga lineages. Men dessa rättigheter har en negativ karaktär: de förbjuder främmande bygemenskaper att använda jordlotter. I själva verket är de den juridisk-politiska 'representationen' av' fördelningen av det produktionsmedel som jorden är. Det är först på lineage-nivån som vi också möter positiva rättigheter, vilka utgör just denna fördelning; det är på denna nivå som tilldelningen av jordlotter och ledningen för bearbetningen försiggår. En lineage, representerad av sin äldste, är sålunda den verkliga innehavaren av jordegendomen:

'När jägare upptäckte odlingsbara marker, angav de dem med märken på träden och underrättade sin bygemenskaps äldste. Denne organiserade bearbetningen av dessa reserverade marker och fördelade arbetet mellan sina underställda ..., och rätten att odla ett särskilt fält var bunden till den sociala ställning som var och en av dem besitter' (s. 259).

En lineage, som är den 'realisering' av *produktionsgemenskapen* vilken svarar mot det utvidgade samarbetet, är kort sagt den 'punkt' där fördelningen av de viktigaste produktionsmedlen sker.

En analys av distributionsförhållandena bekräftar denna slutsats. Vad beträffar livsmedelsprodukterna svarar konsumtionsenheten i själva verket inte mot *arbetslagen*, grundade på det begränsade samarbetet, utan mot *produktionsgemenskapen*, grundad på det utvidgade samarbetet.

'(Skörden) skall läggas i bygemenskapens magasin och placeras under den äldstes direkta eller indirekta kontroll. Den andre brodern i ordningen eller den första makan förvaltar den ofta. Produkten skall i första hand användas till att föda bygemenskapens medlemmar, någon gång en passerande gäst, någon släkting i närliggande byar eller medlemmar i en *bo*. En vanligtvis obetydlig del blir ibland utbytt eller såld. Gemenskapens ålderman är polen i cirkulationssystemet. Gruppens produktion rör sig mot honom, och återvänder sedan till större delen, om inte i sin helhet, till bygemenskapens medlemmar' (s. 188).

Dagens huvudmåltid som äts på kvällen samlar i princip alla *dogi's* medlemmar. Dessa delar sig då i på ålder och kön grundade grupper som inte är lika med *arbetslagen*.

'Genom denna rätt komplicerade mekanism återdistribueras livsmedelsprodukten till alla gemenskapens medlemmar, och på så vis befinner den kollektiva måltiden vara resultatet av jordbrukets samarbetsprocess; vars och ens icke avgränsade arbete återfinns i en gemensam produkt. Alla har blandat sitt arbete och alla har del i alla andras arbetsprodukt' (s. 124-25).

Dessa principer styr likaledes distributionen i de av jordbruket dominerade grenarna. De värdefulla produkterna från jakten med fälla och ramländet överlämnas till äldsten:

'Elfenben från jakt, elefantfångst eller upptäckt av kadaver tillkommer i princip jägaren, dvs. den som tar initiativet och ledningen för expeditionen. Om jägaren — såsom oftast är fallet — är underställd en 'äldste', är det den senare som skall få elfenbenet. Det är också oftast jägare som upptäckte kolaträden under sina utfärder. Den som får rätten till upptäckten är äldsten i förhållande till mannen som fann den. Skörden, som bygemenskapens kvinnor och barn sköter, tillkommer honom helt' (s. 189).

Det är likadant i hantverket:

'Hantverkaren är alltid inordnad i en samhällelig cell bildad på grundval av jordbruksarbete ... Hans arbetsprodukt kommer alltså generellt att cirkulera inom gemenskapen enligt ovan beskrivna schema; föremålen tillverkas för åldermannen eller för hela gemenskapen och hantverkaren får ingenting annat i kompensation för sitt arbete än maten som han delar med sina bordskamrater, som om han medverkade i jordbruksarbetet' (s. 189-190).

Vi skall längre fram undersöka den exakta innebörden av den roll som äldsten spelar såväl i tillägnet av produktionsmedlen som i produktens distribution. Vad som intresserar oss här är att det är i egenskap av representant för sin lineage som äldsten i båda fallen intar en privilegierad ställning. Låt oss sammanfatta: lineage ger som vi har sagt *produktionsgemenskapen*, grundad på det utvidgade samarbetet, medan lineage-segmentet eller den utökade familjen ger arbetslaget, grundat på det begränsade samarbetet. En undersökning av egendoms- och distributionsförhållanden visar då tydligt att i sammansättningen av de samhälleliga produktionsförhållanden som svarar mot det enkla samarbetet går *produktionsgemenskapen* före arbetslaget och det utvidgade samarbetet före det begränsade. Det är slutligen vår uppgift att beskriva de lednings- och kontrollstrukturer som dessa produktionsförhållanden medför, dvs. att gå in på problemet om de 'äldstes' status. Detta problem är tvåfaldigt: man måste först definiera äldstens roll, därefter undersöka varför denna roll vanligtvis innehas av män i framskriden ålder. Beträffande den första punkten har vi sett att produktionsgemenskapen är uppdelad i arbetslag. Produktionsmedlen är följaktligen föremål för ett dubbelt tillägnande; produktionsgemenskapen *äger*, arbetslagen *använder* dem. Produktionsgemenskapen måste sålunda fördela dem mellan de arbetslag av vilka

den består, vilket förutsätter att det inom den finns en post eller funktion som *verkställare av fördelningen*. Det är innehavet av denna post, utövandet av denna funktion som *definierar* den sociala rollen som äldste. Därav följer att äldsten ofta — men inte alltid, varom existensen av *klala* vittnar — även är samarbetets organisatör. Varför rekryteras de 'äldste' bland män av mogen eller framskriden ålder? Eftersom C.M. själv uppmanar oss (s. 188) skall vi gå till artikeln som han har ägnat traditionella självförsörjningsekonomier i *Cahiers d'Etudes Africaines*;²⁰ fastän tillkommen före publiceringen av *Anthropologie Economique des Gouro* ligger denna artikel efter de fältstudier som författaren gjort, och han är helt säkert inspirerad av dessa. Han visar att i segmentsamhällena, där graden av den produktiva arbetskraftens utveckling ännu är låg, kan de 'äldstes' överhöghet varken direkt grunda sig på:

- (a) fysiskt tvång: de 'äldste' är de svagaste, såväl numerärt som fysiskt;
- (b) släktskap i biologisk bemärkelse, som inte kan utöva någon annan dominans än föräldrarnas över barn i låg ålder;
- (c) kontroll över jorden: där denna inte finns i överflöd förfogar de 'äldste', som behöver de unga för att skydda gruppens jordar mot främlingar, inte över någon styrka för att hävda sig mot de ungas anspråk på just dessa jordar;
- (d) eller till sist på kontroll över produktionsredskapen: verktygen är individuella; de är antingen gjorda av ett för alla tillgängligt material eller av ett sällsynt eller importerat material vars monopol de 'äldste' försäkrat sig om tack vare sin privilegierade situation; men i detta fall är det privilegiet som förklarar monopolet och inte tvärtom.

Kontroll över den fysiska styrkan, privilegier knutna till det sociala förmyndarskapet, kontroll över jorden och produktionsredskapen kan med andra ord bli attribut till överhögheten, men de kan inte vara dess ursprung eller grundval. Dessa attribut kan tillkämpas med en dominerande ställning, men de kan varken förklara existensen av denna dominerande ställning eller dess innehavares identitet. Bland de olika element vars förening utgör produktionsvillkoren i sin helhet finns det ett enda, över vilket kontrollen direkt och på något sätt 'naturlige' tillkommer de 'äldste'; det är vetandet, summan av tekniska kunskaper som är nödvändiga för produktionen. Som C.M. mycket klart uttrycker det:

'Förvärvet av de tekniska kunskaperna ger den som äger dem en verklig auktoritet över den okunnige, eftersom det är på dessa som gruppens fortbestånd beror ... Förvärvet av kunskap sker ju med tiden och sammanfaller med den fysiologiska åldern, om inte absolut så åtminstone i tillräcklig grad för att understödja den grundläggande relationen mellan äldsten och 'yngre'. Sålunda får förvärvet och besittandet av vetande till följd en förstärkning av de äldstes auktoritet över de yngsta'.²¹

På produktionsnivån kan alltså bara de 'äldstes' kunskaps-tillägnande klargöra deras överhöghet, men det förklarar också denna överhöghets snäva gränser. I själva verket:

'Summan av de nödvändiga tekniska kunskaperna är i ett sådant samhälle begränsad och tillgänglig på relativt kort tid, vilket riskerar att ställa alla män från och med en viss ålder på samma nivå'.²²

C.M. visar så hur de 'äldste' i vissa samhällen strävar att artificiellt förstärka den kontroll som de utövar över vetandet genom att vidga denna ytterligare utöver de nödvändiga kunskaperna och upprätta institutionella barriärer på vägarna för kunskapernas vinnande, som t.ex. invigandet.

²⁰ Claude Meillassoux, 'Essai d'interprétation du Phénomène Economique dans les Sociétés Traditionelles d'Auto-subsistance', *Cahiers d'Etudes Africaines*, nr. 4, december 1960.

²¹ a.a., s. 47.

²² a.a., s. 47.

Men hos guro tycks det som dessa barriärer saknas. Låt mig hur som helst säga att enligt min åsikt ger detta tillvägagångssätt möjlighet åt de 'äldste' att befästa sin makt, som de har denna kontroll att tacka för, men inte att vidga den. Vad beträffar det som man kan kalla 'det samhälleliga vetandet' spelar det inte direkt in i produktionen men i reproduktionen av den samhälleliga strukturen och det är genom att studera reproduktionen som vi kan uppskatta dess verkan. Kort sagt gör det tekniska vetandets relativa enkelhet det till ett sekundärt element i summan av produktionsförutsättningar. De 'äldstes' tillägnande av detta sekundära element skänker dem sålunda endast ett begränsat inflytande över produktionsprocessen som helhet.

Sålunda uppträder på de politiska auktoritetsförhållanden nivå äldstens makt väsentligen som en makt genom ett ämbete. Äldstens auktoritet över de ogifta ynglingarna eller de gifta utan barn är visserligen stor, men den försvagas i och med att den 'yngre' når en högre ålder och förstärker sin egen auktoritet över sina efterkommande och honom underställda. Denna frigörelseprocess innefattar flera faser; den 'yngre' får sig tilldelat ansvaret för ett arbetslag, sedan för en jordlott och till sist fritt förfogande över en del av produkten; övergången från en etapp till den andra är knuten till höjandet av den 'yngres' sociala status och detta höjande beror endast till en del på äldstens goda vilja. Visserligen kan denne dra ut på den tidpunkt då han skall överlämna jordar och kvinnor till sin 'yngre bror', sålunda dämpa frigörelseprocessens takt, men det är svårt för honom att helt bryta den då den 'yngre' om så är fallet förfogar över flera utvägar:

'Den sociala upphöjelsen åtföljs ofta av en konflikt mellan äldsten och den 'yngre' som byns gamle kallas att lösa.

Det är uppenbart att de 'äldstes' intressen är gemensamma och att i så gott som alla fall *wibliza*²³ ger rätt åt sina likar. Det återstår då endast den underlydande att böja sig, gå i exil eller ställa sin äldste bror inför fullbordat faktum genom att vägra att delta i den kollektiva måltiden — vilket alltid är tecken på missämja — att arbeta på gemenskapens jord och att odla sina egna åkrar. Den 'yngre' tar inte ett så allvarligt initiativ annat än då han är säker på att finna stöd, som han oftast söker hos moderns familj.' (s. 171, not).

Sålunda slutar just grälet mellan Tro och hans son Tiese, vilket C.M. citerar som exempel, med Tro's kapitulation:

'Under ett års tid vägrade Tiese att arbeta för sin far, slog sig ner i busklandet utanför byn och röjde för sin räkning på lineage-markerna. Tro tvekade att ingripa av fruktan för att se Tiese ta sin tillflykt till moderns familj. Slutligen efter ett år sägs det att Tro förlät sin son.' (s. 171, not).

Beträffande fördelningen av livsmedlen utövar äldsten på samma sätt uppsikt över gemenskapens reserver och det är under hans överinseende som dessa förråd återdistribueras; men för att återgå till den citerade texten:

'Gruppens produktion rör sig mot äldsten, återvänder sedan till större delen om inte i sin helhet till bygemenskapens medlemmar.' (s. 188).

Kort sagt, så långt vi har kommit tycks det som om de 'äldste' endast svårligen kan omvandla sin ämbetsmakt till exploaterande makt. Vi skall senare se om den roll som de spelar i reproduktionen av den totala samhälleliga strukturen och särskilt i fördelningen av kvinnor — i detta avseende ger dem några nya möjligheter.

3.3 Boskapsskötselns ställning

De produktionsmedel som boskapsskötseln använder är dels jorden, dels boskapen på bete. Den

²³ En *wibliza* är en medlem av de gamles råd.

mark som är avsedd för betet är bybornas kollektiva egendom i den betydelsen att den ställs o-skiftad till boskapsägarnas förfogande. Djuren är däremot de 'äldstes' och de rika människors individuella egendom. Emellertid visar studiet av distributionsförhållandena att det faktum att boskapen tillhör individer leder icke till privat ägande i ordets moderna betydelse. Det är i själva verket lineage som genom äldsten förfogar över hjorden; när allt kommer omkring kan äldsten knappast utnyttja denna annat än för kollektivt ändamål:

'Guro drack inte djurens mjölk. Dessa uppfödades inte heller i strikt konsumtionssyfte. Endast de rikaste och med hjordar bäst försedda männen fällde dem ibland som rena slaktdjur. I större utsträckning offerades boskapen rituellt vid blidknings- eller umgällningsceremonier och på spåmännens inrådan. Köttet äts kollektivt eller delades mellan byns eller t.o.m. stammens medlemmar alltefter ceremonins omfattning ... Nötkreaturen spelade likaledes en roll vid byten i samband med giftermål och vid ersättningar och böter utdömda på grund av allvarigare förseelser' (s. 103).

Man ser följaktligen att jordegendom i egenskap av betesmark lyder samma regler som jordegendom i egenskap av odlad mark; på samma sätt som var och en fritt på resterande jungfrulig mark i byns ägo kan ta ut jordlotter som han vill odla upp, kan varje boskapsägare sända sina djur på det kollektiva betet. Å andra sidan har boskapen som produkt betraktad samma ställning som livsmedelsöverskottet; äldsten förfogar över det men han kan inte använda det för sina personliga syften. Det visar sig sålunda att produktionsprocesserna i boskapsskötseln och i jordbruket utspelar sig i samma produktionsförhållanden. Likväl måste vi här ta hänsyn till en institution som bara verkar vara knuten till boskapsskötseln: klientsystemet, tack vare vilket de 'äldste' och de framstående männen i egenskap av boskapsägare utsträcker sina sociala relationer och sitt inflytande till att gälla utanför sin by:

'Kanske bildades det förr embryon till klientförhållanden med boskapen som grund. Bruket av vaktare (*drivåva*) ... skulle ha kunnat utgöra deras grundval. Det var sed att såsom ynnestbevis anförtro ansvaret för sina kor åt någon från en annan by. Man anförtrodde endast hondjur. Ägaren behöll de två första och den fjärde kalven för sig, vaktaren hade rätt till den tredje och femte. Därefter återlämnades djuret.' (s. 104).

Skall vi betrakta denna institution som tecken på ett självständigt system av produktionsförhållanden? Om boskapen kan lånas ut och tjäna som grund för klientrelationer, beror det på att den är rörlig egendom. En äldste skulle inte kunna bevilja en i byn främmande person en jordlott utan bykollektivets tillåtelse, emedan jorden samtidigt är odlingsmark och jaktmark. Äldsten kan förfoga över den i den första funktionen men inte i den andra, där bykollektivet är suveränt. Eftersom de båda funktionerna är oskiljbara kan inte jorden fritt lånas ut. Denna restriktion gäller förstås inte boskapen. Men räcker dessa särskilda omständigheter till att av klient-systemet göra ett specifikt produktionsförhållande? Jag tror inte det; äldsten som lånar ut boskap till en främling gör honom till 'yngre' (dvs. underställd); att skaffa sig klienter är att vidga sin lineage utanför dess genealogiska gränser. Det är i detta avseende betecknande att klientförhållandet uttrycks i släktskapstermer:

'Beträffande ingåendet av beskyddarskaps-, produktions-, klient- eller lydnessförhållanden med en främling, åtföljs detta, eftersom släktskapet är socialt, av ett släktskapsförhållande motsvarande den ställning i hierarkin som den i gruppen upptagne främlingen intar.' (s. 65).

Vilken är då när allt kommer omkring boskapsskötseln ställning i förhållande till jordbruket? I väsentliga drag är systemet av produktivkrafter identiskt från den ena grenen till den andra; de huvudsakliga produktionsmedlen — i ena fallet jorden, i det andra jorden och boskapen — är samtidigt arbetsobjekt och arbetsmedel. I boskapsskötseln praktiseras liksom i jordbruket det begränsade samarbetet. Slutligen utförs de båda arbetsprocesserna väsentligen inom samma produktionsförhållanden. De särskilda omständigheter som vi har framhåvt inom boskapsskötseln

— klientförhållandet — följer av de i lineage-systemet 'realiserade' produktionsförhållandenas tillämpning på produktionssättets materiella kännemärke, boskapen. Men de för inte in någon skillnad beträffande naturen hos dessa produktionsförhållanden. Kort sagt liknar här förhållandet mellan jordbruket och boskapskötseln det förhållande som i det utvecklade kapitalistiska produktionssättet knyter samman industrier med jordbruket. Det senares utmärkande kännetecken — den roll som jordägaren spelar etc. räcker inte att av produktionsförhållandena i jordbruket göra ett självständigt system i förhållande till produktionsförhållandena i industrin. I båda fallen har vi att göra med det kapitalistiska produktionssättet. På samma sätt dominerar i vårt fall de produktionsförhållanden som 'realiseras' i lineage-systemet samtidigt jordbruket och boskapskötseln. Naturligtvis utgör denna situation inte något gemensamt drag för alla 'primitiva' ekonomisk-sociala formationer. En analys av peul-, masai- eller nuersamhällena skulle på denna punkt leda oss till helt andra slutsatser.

3.4 Hållandet av fångar

Vårt studium av de samhälleliga produktionsförhållandena skulle inte vara fullständigt om vi inte sade något om förhållandena vad gäller fångenskap:

'Av hävd praktiserade guro en form av husslaveri som på sin höjd gällde några individer ... Husslavama befalldes av sina herrar eller av hustrurna och användes till arbetet på åkrarna, till att bära vatten, bygga hyddor etc. De skickligaste och de som hade sin herres förtroende utförde värdigare uppgifter, de vävde, fiskade eller jagade elefant för honom. Fastän underställda herrns absoluta auktoritet — han hade rätt till deras liv och död och kunde sälja dem vidare — upptogs husslavarna i slakten. De deltog i bygemenskapens måltid och åt mat med sin herre; de t.o.m. ärvde honom när han inte hade någon efterkommande. I enlighet med de exogama reglerna för den grupp som de tillhörde vigde man dem med kvinnor från andra lineages, vanligtvis andra slavar för vilka man betalade hemgift, eller med fria kvinnor, då man samtyckte till att betala en större hemgift för dem. Slavarnas barn adopterades av gemenskapens ålderman och i följande generationer utplånades rangskillnaden för att så småningom försvinna.' (s. 203-04).

Man ser att fångarna är 'yngre' vars beroende är strängare och vars frigörelse tar längre tid. Fångenskapsförhållandena utgör sålunda inte ett självständigt system utan är innefattade i lineage-systemet och vilar alltså på en tvåfaldig grund: den biologiska släktskapen och fångenskapen.

Figur 2

Den ekonomisk-sociala formationen hos guro

	Produktionssätt (1)	Produktionssätt (2)
Produktionsfaktorer, innefattande	System av faktorer (1)	System av faktorer (2)
	Jorden	Jorden, som också är produktionsmedel
Tekniskt kunnande	Relativt enkelt	Relativt enkelt
Produktionsredskap	Kollektiva	Individuella
Samarbetsform	Sammansatt	Enkel, bestående i en kombination av två delformer:
<i>Dominerande element</i>		utvidgat samarbete
samarbetsformen		begränsat samarbete
		Dominerande delform:
		utvidgat samarbete

<i>Produktionsenhet</i>	Byn och jaktgrupperna <i>seriwuo, bii och bebu</i>)	Produktionsgemenskapen, svarande mot det utvidgade samarbetet. Arbetslaget, svarande mot det begränsade samarbetet. Gemenskapen dominerar laget.
Produktionsförhållanden	Bysystemet	Lineage-systemet eller dess ersättning: <i>klala</i>
Ägande av produktionsmedel	Kollektivt	Anförtrott 'äldsten' såsom representant för produktionsgemenskapen
Produktens distribution	Likadelning	Återdistribution via 'äldsten'
Auktoritetsförhållanden	Tillfällig och temporär ämbetsmakt vars innehavare rekryteras efter förtjänster	Permanent ämbetsmakt vars innehavare rekryteras efter ålder
Grenar där dessa produktionsätt används	Jakt med nät	Jordbruk, fiske, hyddbygge, jakt med fälla på större djur. Boskapsskötsel

4. Produktionssätt

Vi kan nu identifiera det eller de produktionsätt som används av gurosamhället. Låt oss komma ihåg att ett produktionsätt innefattar ett system av produktivkrafter och ett system av produktionsförhållanden; det är en bestämd förbindelse mellan producenter och produktionsmedel medelst två relationer: materiellt tillägnande och fördelning. Om vi sammanställer denna definition med de föregående analyserna, kan vi dra slutsatsen att guros ekonomisk-samhälleliga formation är resultatet av en kombination av två produktionsätt.

Det första vars existens det sammansatta samarbetet har uppenbarat, 'realiseras' i vad vi har kallat bysystemet. Vad gäller produktionsförhållandena är äganderätten till produktionsmedlen kollektiv, distributionsreglerna enligt likadelningsprincipen. På den juridisk-politiska nivån medför detta produktionsätt existensen av en tillfällig och temporär ämbetsmakt som alla gruppens män omväxlande kan inneha. De tappreste förvärvar med tiden en rent moralisk auktoritet.

Det andra, vars existens det enkla samarbetet har uppenbarat 'realiseras' i vad vi har kallat lineage-systemet eller dess ersättning, *klala*-systemet. Vad gäller produktionsförhållandena är äganderätten till produktionsmedlen kollektiv men en individ ansvarar för dem i gruppens namn. Fördelningen av produkten verkställs enligt en mekanism som Karl Polanyi kallar 'återdistribution';²⁴ arbetsinsats med riktning från periferin mot centrum, utdelning från centrum mot periferin. Slutligen medför detta produktionsätt existensen av en permanent ämbetsmakt vars innehavare rekryteras efter ålder.

²⁴ Se apropå detta Karl Polanyi *The Economy as Instituted process* i Karl Polanyi, Conrad Arensberg, Harry W. Pearson (ed.) *Trade and market in the Early Empires*, The Free Press Glencoe (III), s. 250.

5. Släktskapsförhållandenans ställning och roll

Vi har sett att i guros ekonomisk-sociala formation realiserar lineage-systemet de produktionsförhållanden och förhållanden i överbyggnaden som är knutna till det enkla samarbetet. De produktionsenheter som svarar mot detta, arbetslag och produktionsgemenskaper, får formen av utökade familjer, lineage-segment eller lineages, dvs släktskapsgrupper. På samma sätt förenar relationen mellan 'äldste' och 'yngre' besläktade personer; en 'far' och hans 'barn', en 'äldre bror' och hans 'småbröder'. Lineage-systemet uppenbarar sig sålunda som en bestämd helhet av släktskapsförhållanden. Vi leds så till att undersöka först dessa förhållandens teoretiska status, sedan orsakerna till den framstående roll som de spelar i guros ekonomisk-sociala formation liksom i många andra primitiva samhällsformationer.

Ett första svar gives oss av den strukturalistiska ideologin. Genom att hämta argument i en text där Engels understryker att på 'barbariets' nivå är produktionssättet av mindre betydelse än 'den grad av upplösning som stammens gamla blodsband befinner sig i',²⁵ och utan att söka efter orsakerna till denna mindre betydelse, hävdar Claude Levi-Strauss att släktskaps- och giftermålsreglerna i de primitiva samhällena har ett 'operativt värde jämförbart med de ekonomiska fenomenens för vårt eget samhälle',²⁶ Hädanefter borde antropologen ersätta analysen av den ekonomiska basen med analysen av släktskapsförhållandena, som ensam gör det möjligt att redogöra för de primitiva samhällenas 'djupstruktur'. Dessa skulle inte indelningsmässigt följa av den historiska materialismen och socialantropologins självständighet skulle legitimeras genom den oreducerbara egenheten hos dess objekt. Vad beträffar de ekonomiska verksamheterna skulle de liksom många andra utföras inom de ramar som dikteras av släktskapsförhållandena.

Vi skall här inte kritisera denna uppfattning utan endast påpeka att släktskapsförhållandenans dominans inom hela den samhälleliga organisationen ingalunda är något gemensamt drag för alla primitiva ekonomisk-sociala formationer; den är knuten till närvaron av vissa bestämda produktionssätt. Vi har i guros ekonomisk-sociala formation urskilt två produktionssätt av vilka det ena svarar mot det sammansatta samarbetet, det andra mot det enkla samarbetet; endast det andra ger en privilegierad ställning åt släktskapsförhållandena. I andra ekonomisk-sociala formationer, där andra sätt realiserar eller samma sätt kombineras på ett annat vis — påträffar vi inte denna privilegieställning. Låt oss t.ex. anföra mbutipygméerna vars ekonomi grundar sig på samlande och på kollektiva jakter med båge eller nät, vilka utövas enligt metoder som liknar dem som vi beskrivit för guros del. Beträffande mbuti säger C.M. när han kommenterar det av Turnbull framlagda materialet:

'Släktskapsystemet är mycket elementärt ... Kärnfamiljen har endast en underordnad existens som samhällelig cell ... Minne om släktskap går inte längre tillbaka än två generationer ... Släktskap utgör sålunda inte ett varaktigt band och inte heller en grundval för den sociala organisationen.'²⁷

Man kan utifrån samma perspektiv analysera massaisamhället, där boskapsskötseln utgör den huvudsakliga verksamheten och vars organisation vilar på principen om åldersklasser. Slutligen måste man akta sig för att utan vidare binda ihop släktskapsförhållandenans framskjutna ställning och jordbrukets; vi har sett att hos guro kunde de olika formerna av klala lika väl som lineage-systemet tjäna som jordbruksproduktionens sociala ram. I inget av dessa fall kan analysen av släktskapen ge oss djupstrukturen i samhället som helhet. Mer generellt synes den metod som går ut på att göra 'släktskapen' till ett unikt teoretiskt objekt till sin princip i mångt och mycket likna

²⁵ Brev från Engels till Marx, 8 december 1882 — brev från Engels till Kautsky, 10 februari 1883, i Marxs—Engels, *Werke*, band 35, Berlin 1967.

²⁶ Claude Levi-Strauss intervju i *Témoignage Chrétien* från 8 april 1968, s. 18.

²⁷ Claude Meillassoux, *Recherche d'un niveau de détermination dans la société cynégétique*, a.a., s. 98.

den som Claude Levi-Strauss med rätta förebrår 'totemismens' grundare; den samlar i själva verket under en och samma rubrik system som från en ekonomisk-social formation till en annan inte intar samma ställning och inte alltid spelar samma roll; medan vissa styr hela det samhällsliga livet, dominerar andra endast en del sektorer och dessa sektorers natur är starkt skiftande — i ett samhälle produktionen, i ett annat konsumtionen, i åter ett annat gåvobyten vid giftermål etc. Men för att skänka studiet av släktskapen en avgörande strategisk betydelse för kunskapen om de primitiva samhällena måste man i termen 'släktskap' lägga in mer än enbart terminologin och attityderna och betrakta släktskapssystemen såväl ur deras funktionella som formella aspekt; men enhetligheten i objektet 'släktskap' kan då inte längre betraktas som given utan måste bevisas.

De upplysningar som C.M. ger leder i en helt annan riktning. Angelägen om att bibehålla den ekonomiska basens ställning som avgörande nivå visar han på ett utomordentligt sätt hur lineage-systemet i guros ekonomisk-sociala formation är resultatet av en förvandling av de genealogiska släktskapsförhållandena, vilken framtvings och får sin inriktning av produktionens krav:

'Jordbruksgemenskapen är utformad efter mönster från lineag eller lineage-segment. Släktskapsförhållandena är den bas på vilken produktionsförhållandena byggs och oupphörligen modifieras och förnyas. De släktskapsförhållanden som vi får är produkt av denna förändring ... Livet och döden verkar som omstörtare och är ägnade att splittra naturliga familjer. Krav av ekonomisk natur är bland dem som bidrar till inrättandet av nya celler vars medlemmar binds samman bl.a. av produktions- och konsumtionsförhållanden. Den biologiska familjen, som är oförmögen att uppehålla sina strikt genealogiska band, ersätts så av funktionella familjer vars medlemmar hålls ihop av ekonomiska förpliktelser mer än av blodbandsförhållanden. Under så dynamiska omständigheter måste släktskapsbanden vara tillräckligt lösa för att kunna anpassa sig till dessa förskjutningar: de klassifikatoriska släktskapstermerna förutsätter förhållanden som kan upprättas mellan individer i den händelse en släkting, som utgör länken mellan dem dör.' (s. 168 —69).

Denna mycket viktiga text belyser det svåra problemet rörande relationerna mellan släktskaps- och produktionsförhållandena. Födelse- och dödscykeln, säger C.M., bildar, upplöser och återbildar utan uppehåll 'naturliga' familjer, men dessa naturliga familjer nyordnas och omfördelas så att de blir effektiva produktionsenheter. Släktskapsförhållandena har sålunda en 'genealogisk' grund, men denna grund modifieras en första gång med hänsyn till produktionens krav så att produktionsförhållandena kan realiseras i den. Modifieringen består i en selektionsprocess under vars lopp vissa genealogiska relationer bevaras och erkänns som sociala relationer, medan andra 'glöms' eller socialt assimileras med de föregående. Anpassad på så sätt kan den genealogiska grunden modifieras på nytt genom att följa samma procedurer, om den likaledes skall ställas inför de juridisk-politiska och ideologiska förhållandena (vilket beror på frånvaron eller närvaron av sådana faktorer som en samhällslig arbetsdelning, uppdelning mellan stad och landsbygd, klassmotsättningar, staten, dvs. i sista hand på graden av utveckling i den ekonomiska grundvalen). I själva verket har även den juridisk-politiska och ideologiska nivån sina egna krav som inte nödvändigtvis överensstämmer med produktionens krav eller med samhällets genealogiska grundval. I segmentsamhällena där lineage-strukturen 'styr' allt eller delar av de samhällsliga relationerna är de 'reella' släktskapsförhållandena, såsom de upptecknas av antropologen, resultat av en kompromiss mellan dessa olika krav.

Genom att gå denna väg undviker C.M. två likartade frestelser som alltför många marxistiska forskare har fallit för. För en del 'skapas' eller 'alstras' släktskapsförhållandena på något sätt av produktionsförhållandena; för andra grundas de självständigt och får *därutöver* och *utifrån* vissa ekonomiska, juridiska, politiska eller religiösa funktioner vars utövande inte modifierar dem alls. Det skulle å ena sidan vara absurt att t.ex. försöka *härleda* murngins släktskapssystem enbart från

detta samhälles ekonomiska bas. Men det räcker å andra sidan inte att säga att släktskapsförhållandena 'fungerar som produktionsförhållanden, liksom de fungerar som politiska, religiösa förhållanden etc.', eller att 'släktskapen här sålunda är grundval och överbyggnad'.²⁸ Att hålla sig till detta är helt enkelt att i nya termer uttrycka den funktionella flervärdighet i de 'primitiva' institutionerna som sedan länge har erkänts av den klassiska antropologin och i själva verket att förena sig med den strukturalistiska inställningen. För att förklara släktskapsförhållandena är det nödvändigt att dels identifiera 'materialet' som de är gjorda av — vi har endast nämnt det då vi talade med C.M. om 'genealogisk' grund. Det är sedan nödvändigt att visa hur den ekonomiska, den juridisk-politiska och den ideologiska nivån *förvandlar* detta material för att göra det i stånd att ta på sig de olika funktioner som åligger det med hänsyn till graden av utveckling i den ekonomiska basen, det är med andra ord nödvändigt att betrakta de konkreta släktskapsförhållandena som *produkten* av en trefaldig bestämning vilken verkar på ett givet underlag, som den sammanlagda *effekten* av inverkan från produktionssättets tre nivåer på detta underlag.

Det följer av denna analys att 'släktskapen' inte kan betraktas som en särskild nivå, utmärkande för de produktionsätt som 'realiseras' i de 'primitiva' ekonomisk-sociala formationerna. Man finner hos dem samma system av nivåer som i de av Marx studerade produktionsätten, slav-samhället, det feodala och det kapitalistiska. Vilken är släktskapens teoretiska ställning i dessa formationer? Släktskapen utgör ett typiskt fall av överbestämning i den betydelse som Louis Althusser* ger termen:

'Vad beträffar överbestämningen betecknar den ... föreningen av olika bestämningar om samma objekt och variationerna i dominans mellan dem inom själva föreningen.'

För att illustrera detta begrepp tar Louis Althusser som exempel de sociala klasserna:

'För att kunna fatta naturen av en samhällelig klass är det i själva verket oundgängligt att låta den ekonomiska basens, den juridisk-politiska överbyggnadens och den ideologiska överbyggnadens bestämningar i förening komma in i bilden. Det är likaledes oundgängligt att låta det interna samspelet medverka i denna sammansatta bestämning för att redogöra för de möjliga förflyttningarna av dominansen från den ena till den andra av dessa bestämningar ... (De samhälleliga klasserna) är överbestämda eftersom man för att förstå deras natur måste låta den strukturella kausaliteten i samhällets tre nivåer, den ekonomiska, den politiska och den ideologiska, komma in i bilden — och denna strukturella kausalitet verkar i form av en förening av dessa tre strukturella bestämningar om ett och samma objekt och genom variationen hos denna förenings element.'

Denna text är enligt min åsikt ord för ord tillämplig på släktskapsförhållandena, som i de 'primitiva' ekonomisk-sociala formationerna sålunda uppträder som den strukturella motsvarigheten till vad klassförhållandena är i de ekonomisk-sociala formationer som domineras av slaveri, feodalism och kapitalism. Låt oss undvika missförstånd: jag hävdar inte här att släktskapsförhållandena är klassförhållanden, att man där finner motsättningar karakteristiska för klassförhållandena etc.... Jag menar att de båda är den kombinerade effekten av samspelet mellan produktionsättets ekonomiska, juridisk-politiska och ideologiska nivåer.

Följaktligen bör analysen av släktskapsförhållanden gå tillväga på samma sätt med sitt objekt som analysen av klassförhållandena; den bör urskilja:

(a) en ekonomisk aspekt eller nivå, där fördelningen av arbetskraften 'realiseras' dvs. indelningen av kollektivet i släktskapsgrupper av olika rang — lineages, segment och utökade familjer i de unilineära grupperna t.ex. — motsvarande olika typer av produktionsenheter; fördelningen av

²⁸ Maurice Godelier, *Rationalité et irrationalité en économie*, François Maspero, Paris, s. 91.

* Se härom Louis Althusser, *För Marx*, Cavefors, 1969, s. 99, f.f. ö.a. [[För Marx](#)]

produktionsmedlen mellan dessa enheter; organiserandet av konsumtionsenheter; lednings- och kontrollstrukturerna genom vilka ledningen och samordningen av produktionen säkras.

(b) en juridisk-politisk aspekt eller nivå, där bestämningen av individernas personliga ställning 'realiseras'; föreskrifterna om egendom och arv; auktoritetsförhållandena och deras effekter på organens sammansättning — stämmor med vuxna, de gamles råd — vilka säkrar regleringen av det samhälleliga livet i allmänhet.

(c) en ideologisk aspekt eller nivå, där de ideologiska förutsättningarna för systemets funktion 'realiseras'; didas släktskapsystem, som tycks nära guros, för t.ex. med sig en ideologi där principerna om solidaritet mellan 'bröder' och ålderns företrädesrätt hävdas — åldern identifieras med visdomen och där konflikterna som mellan släktingar betraktas som fruktansvärda, vanligtvis tillskrives häxkonstens verk.²⁹

Likväl lämnar denna parallell mellan klassförhållanden och släktskapsförhållanden kvar ett väsentligt problem, eftersom i det senare fallet finns en genealogisk grundval, på vilken produktionssättets tre nivåer verkar. Vi skall här inte gå in på att definiera denna grundvals natur i avsaknad av nödvändiga teoretiska hjälpmedel för detta syfte; däremot kan vi undersöka villkoren för att den skall kunna spela en roll, vilket i själva verket tvingar oss att urskilja två betingelser för et produktionssätts 'realisering' i en ekonomisk-social formation. Klassförhållanden och släktskapsförhållanden är visserligen båda resultatet av samspelet mellan produktionssättets nivåer, men medan analysen av detta samspel räcker för att klargöra klassförhållandena, lämnar den någonting olöst i fråga om släktskapsförhållandena. I de ekonomisk-sociala formationer som domineras av det kapitalistiska produktionssättet skapar nivåernas inverkan *ensam* klassförhållandena; däremot är släktskapsförhållandena resultatet av nivåernas verkan på ett sätt eller bättre på ett *element*, som inte kan reduceras till denna verkan. Produktionssättets realisering i den ekonomisk-sociala formationen är sålunda direkt i ena fallet och indirekt i det andra. Det är naturligtvis i de betraktade produktionssätts strukturerna som man måste söka orsakerna till denna skillnad. Jag skulle här vilja föreslå några hypoteser som skulle kunna bidra till lösningen av detta problem.

Vi kan först fråga oss om det exakta omfånget hos motsättningen som vi har tecknat mellan den direkta och den indirekta realiseringen: är den direkta realiseringen regeln eller undantaget? En undersökning av de ekonomisk-sociala formationer som är försedda med en klasstruktur låter oss i detta avseende göra en första iakttagelse. Man vet att klasserna för Marx inte uppenbarar sig i 'oförfalskad form' förrän det kapitalistiska produktionssättet upprättar sin hegemoni. När ett annat produktionssätt — slavsamhället eller det feodala t.ex. är förhärskande, är klasserna närvarande i form av kaster, ordnar och stånd. Vi skulle då frestas att här återta den ovan påpekade motsättningen: medan i ena fallet klasserna realiserar ras direkt, skulle de i det andra reläiseras i ett 'element' vars natur återstår att precisera. Självklart är lång forskning nödvändig för att verifiera ett sådant påstående. Om vi provisoriskt accepterar det, preciseras vårt problem: den direkta realiseringen uppenbarar sig då i verkligheten som ett utmärkande drag för de ekonomisk-sociala formationer som behärskas av det kapitalistiska produktionssättet och bör sålunda förklaras genom hänvisning till detta produktionssätts övriga särskilda egenskaper.

Om klasserna är närvarande i 'oförfalskad form' i de av det kapitalistiska produktionssättet behärskade ekonomisk-sociala formationerna, kan man anta att det är därför att den ekonomiska basen i detta produktionssätt inte endast är avgörande, som i de andra produktionssätten; den avgör inte bara den roll som tillkommer varje nivå i produktionen av konkreta samhälleliga

²⁹ Se Emmanuel Terray, *L'Organisation sociale des Dida*, a.a.

formationer; den är också dominerande, den spelar själv huvudrollen i denna produktion. Varuproduktionen blir kapitalistisk när arbetskraften själv blir en vara. Härvid styr marknadsförhållandena inte längre enbart produkternas cirkulation mellan produktionsenheterna; de tränger inuti dessa enheter. Det är genom att köpa arbetskraften av arbetarna som kapitalisten under sin ledning kan grunda en produktionsenhet; det är genom att sälja sin arbetskraft till kapitalisterna som arbetaren dels kan få tillträde till produktionsmedlen och faktiskt bli producent, dels kan erhålla de nödvändiga medlen för sitt och sin familjs uppehälle. Denna transaktion mellan kapitalister och arbetare är sålunda förutsättningen för produktionsenhetens själva existens, eftersom den ensam gör det möjligt att förena de olika faktorer vars samverkan formar arbetsprocessen. I det att de hädanefter dominerar såväl produktions- som cirkulationsfären, blir marknadsförhållandena det fundamentala sociala bandet:

'Det borgerliga samhällets grundläggande förutsättning är att arbetet omedelbart skapar bytesvärdet, dvs. pengarna och på samma sätt att pengarna direkt köper arbetet och att arbetaren säljer sig själv i bytet. Lönearbete å ena sidan, kapitalet å den andra är de former som bytesvärdet i utvecklat stadium och dess inkarnation, penningen, antar. Följaktligen är pengarna direkt det verkligt gemensamma för alla individer, eftersom de är deras väsen på samma gång som deras samfälliga produkt.'³⁰

Detta band tillåter inte några andra band vid sin sida. De personliga beroendeförhållanden som i det feodala produktionssättet knöt producenten till produktionsmedlens innehavare måste utplånas för att det kapitalistiska produktionssättets hegemoni skall kunna upprättas, i vilket arbetare och kapitalist uteslutande möts som säljare och köpare på arbetskraftsmarknaden. Utanför denna marknad är de likgiltiga och främmande för varandra.

'Genom att penningen själv utgör samhället kan den inte tolerera någon annan konkurrent.'³¹

Vi förstår nu varför klasserna uppenbarar sig i 'oförfalskad form' endast i de av det kapitalistiska produktionssättet dominerade ekonomisk-sociala formationerna. En klass definieras genom den funktion som dess medlemmar fyller i den samhälleliga produktionen. Men denna funktion kan inte bli den direkta principen för de konkreta sociala gruppernas produktion annat än om den ekonomiska är produktionssättets dominerande nivå; så länge som produktionsförhållandena inte är uteslutande av ekonomiskt slag, kan denna funktion inte ensam redogöra för dessa sociala grupperns identitet, den kan inte tjäna som direkt bas för att skilja dem åt.

Den kapitalistiska produktionens inträde förutsätter dels ett åtskiljande av arbetaren och produktionsmedlen och dels den fria arbetarens existens. Det som däremot kännetecknar de produktionsätt som föregår den kapitalistiska produktionen är närvaron av utom-ekonomiska band mellan producenterna, produktionsmedlen och i förekommande fall icke-producenterna. Dessa band är inte endast den politiska eller ideologiska representationen av produktionsförhållandena utan inträder i själva förhållandenas sammansättning. Det är denna närvaro som låter oss hävda den politiska och den ideologiska överbyggnadens dominans i dessa produktionsätt. I de primitiva ekonomisk-sociala formationerna, såsom Marx beskriver dem, modifieras arbetets och dess materiella förutsättningars enhet i och med att arbetaren tillhör en samfällighet och det är genom denna samfällighet som individen får tillträde till produktionsmedlen; i slavsamhällets produktionsätt placeras slaven genom herrns välde bland de materiella produktionsmedlen och det är hans välde som gör slavsamhällets produktionsprocess möjlig. I det feodala produktionsättet förutsätter produktionsprocessen, i samma mån som den samtidigt är process för tillägnandet av naturen och process för arbetets exploatering, ett personligt

³⁰ Karl Marx, *Fondements de la Critique de l'Economie Politique* (= Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie), Editions Anthropos, del 1, s. 166.

³¹ a.a., s. 163.

beroendeförhållande mellan de direkta producenterna och jordägaren. I alla dessa fall är det utom-ekonomiska band — vilka än deras natur och häftigheten av de motsättningar som de döljer är — som förenar produktionsenhetens medlemmar och sätter dem i kontakt med produktionsmedlen. På så sätt uppbär dessa band i de förkapitalistiska produktionsätten de funktioner som tillhör marknadsförhållandena i det kapitalistiska. Men detta ombytta förhållande återger en djupgående skillnad i de betraktade produktionsättens struktur. För att uttrycka denna skillnad räcker det inte med att säga att i det ena fallet är den ekonomiska basen, i det andra de politiska och ideologiska överbyggnaderna dominerande. Den ekonomiska basens dominans medför i själva verket dess relativa självständighet i förhållande till överbyggnaden, som då helt enkelt är representationen av produktionsförhållanden som är givna oberoende av den. Överbyggnadens dominans förutsätter däremot en relativ integration av produktionsättens tre nivåer; den uppstår i själva verket när ett juridiskt, politiskt eller ideologiskt band är produktionsprocessens villkor, när följaktligen överbyggnaden i egenskap av förutsättning träder in i själva den ekonomiska basen.

Vi skulle då lockas anta att närvaron eller frånvaron av ett 'element' i realiseringsprocessen som utgör bas för de tre nivåernas aktiva verkan och vars omvandling skapar de konkreta samhälleliga förhållandena, samtidigt är effekten av och tecknet på denna skillnad i ett produktionsättens struktur; jag tror att det är nivåernas relativa integration i produktionsättet som för med sig koncentrationen på ett enda element av de bestämmingar som utgår från dem. Den relativa självständigheten hos det kapitalistiska produktionsättets nivåer gör det möjligt att i de ekonomisk-sociala formationer som det dominerar urskilja ett ekonomiskt, ett juridiskt-politiskt och ett ideologiskt fält, som är klart åtskilda; varje nivå förfogar på sätt och vis över ett för den kännetecknande realisationsfält. Därav följer att man alltifrån analysens början kan fördela de konkreta samhälleliga formationer som beskrivs av sociologen eller historikern mellan dessa olika fält, i det att överbestämningen framträder på basis av fördelning. När förkapitalistiska produktionsätt dominerar är en sådan avskiljning inte möjlig annat än i den ordning undersökningen går. I produktionsättet träder ju den juridisk-politiska och den ideologiska nivån in i den ekonomiska basen; detta inträde omöjliggör en avgränsning av distinkta fält i den ekonomisk-samhälleliga formationen, vilka svarar mot var och en av nivåerna. I och med att de är oskiljaktliga inom produktionsättet har de tre nivåerna ett för dem gemensamt realisationsfält; det är detta gemensamma fält som vi ger beteckningen element. Följaktligen kan man inte före analysens slut tillskriva en nivå snarare än en annan de konkreta samhälleliga formationer som har skapats under dessa villkor: en lineage framträder ofta samtidigt som en produktionsenhet, som en politisk församling och som ett religiöst 'samfund', endast en undersökning av dessa olika bestämmingar och kombinationen av dem gör det möjligt att avgöra vilken som är den dominerande. Vi återfinner således denna institutionernas funktionella flervärdighet som vi påpekat ovan och som jag helt enkelt har velat visa vara effekt av en bestämd struktur i produktionsättet.

Vi har funnit det nödvändiga villkoret för att ett 'element' skall träda in i realiseringsprocessen i vilket produktionsätt som helst; detta villkor är dominansen av en av nivåerna i överbyggnaden inom detta produktionsätt. Vi bör nu söka de nödvändiga villkoren för att släktskapen skall kunna spela rollen av element. Här kan åter teorin om det kapitalistiska produktionsättet tjäna som vägledning. Det speciella med detta produktionsätt är, som bekant, omvandlingen av arbetskraften till vara och införandet av marknadsförhållandena i den direkta produktionen. Men detta införande leder nödvändigtvis till en brytning mellan produktionen och den individuella konsumtionen, eller mera exakt, ett åtskiljande av produktionsenheten och konsumtionsenheten. Detta åtskiljande manifesteras i två former. För det första blir produktionsenheten och

konsumtionsenheten eller, för att gå till dagens ekonomiska terminologi, företag och hushåll helt skilda samhälleliga enheter såväl genom sin storlek som sin struktur. För det andra existerar nu endast marknadsförhållanden mellan dem; väl ute ur produktionsprocessen måste produkten med nödvändighet passera marknaden för att gå till konsumtion. Man kan då fråga sig om de produktionsätt som föregår den kapitalistiska produktionen omvänt inte skulle karakteriseras av en viss tendens till enhet mellan produktion och konsumtion, en enhet som skulle kunna graderas och uppenbara sig i olika former. Man återfinner här begreppet självhushållning som en mängd antropologer använder för att definiera 'primitiva' ekonomier, ett djupt tvetydigt begrepp eftersom det faktiskt betecknar tre skilda företeelser, vars variationer inom vissa gränser är oberoende av varandra. Med självhushållning kan man i själva verket mena:

- (1) Den icke marknadsmässiga karaktären av cirkulationen dvs. av det förhållande som binder ihop produktions- och konsumtionsenheterna.
- (2) Likformigheten mellan produktions- och konsumtionsenheterna, dvs. det faktum att dessa två enheter är inrättade enligt identiska principer och mekanismer, och följaktligen är av samma storlek och struktur.
- (3) Sammanfall av produktions- och konsumtionsenheterna, dvs. det faktum att produktionsenheten hos sig själv finner förutsättningarna för sin reproduktion, råvaror, produktionsredskap och konsumtionsunderlag.

Visserligen medför generaliseringen av marknadsförhållandena som vi har sett, ett åtskiljande av produktions- och konsumtionsenheterna; den omöjliggör med andra ord varje likformighet och därför uppenbarligen varje sammanfall av dem. Men denna negativa korrelation åtföljs inte av en motsvarande positiv. Man kan mycket väl föreställa sig en produktionsordning där produktions- och konsumtionsenheterna är likformiga och där cirkulationen är av marknadstyp; så är fallet med vad man inom jordbruket kallar mindre familjebruk, där bonden och hans familj på samma gång utgör produktions- och konsumtionsenhet; de för ut sin produkt på marknaden och finner på marknaden vad de behöver för sitt uppehälle. Omvänt kan man också föreställa sig en ordning där produktions- och konsumtionsenheterna inte är likformiga utan att därför cirkulationen är av marknadstyp; det är vad som händer när arbetet utförs inom en större samfällighet medan konsumtionen sker inom familjen och där fördelningen av produkten sker genom återdistribution eller likadelning. Slutligen utesluter ett rigoröst sammanfall av produktions- och konsumtionsenheter naturligtvis varje marknadscirkulation. Å andra sidan förutsätter det ur formell synvinkel dessa enheters likformighet — endast likformiga figurer kan täcka varandra — men det är inte identiskt med denna; t.ex. i urigubusystemet på Trobrianderna överlämnar producenten huvudparten av sin produkt till sin systers make och får från sin frus bror huvudparten av vad han konsumerar; i ett sådant fall råder det ju likformighet mellan men inte sammanfall av produktionsenhet och konsumtionsenhet. I själva verket kan vi dels säga att det fullständiga sammanfallet, dvs. autarki, aldrig realiserar, dels att likformigheten som grund i allmänhet har ett partiellt sammanfall.

Om vi förbehåller beteckningen självhushållning för de produktionsätt där cirkulationen inte väsentligen är av marknadskaraktär och där produktions- och konsumtionsenheterna är likformiga skulle vi lockas att anta en korrelation mellan den så definierade självhushållningen och förekomsten av 'släktskap' såsom produktionsättets realiseringsselement. Om ett produktionsätt medför flera typer av produktionsenheter, räcker det naturligtvis för att tala om självhushållning med att det råder likformighet mellan konsumtionsenheten och en av dessa typer, vilken då erkänns som dominerande. För att ge illustration åt denna korrelation kan vi åter ta guro som exempel. I det produktionsätt som är förbundet med det enkla samarbetet råder likformighet

mellan den dominerande produktionsenheten — produktionsgemenskapen — och konsumtionsenheten — måltidsgruppen. Båda består av samma personer och organiseras på liknande sätt; liksom måltidsgruppen samlar produktionsgemenskapen män och kvinnor; vi har sett att de viktigaste produktionsprocesserna var blandade och (eller) växelvisa, med andra ord lät män och kvinnor medverka på samma gång och (eller) följa på varandra. Men mot den könsmässiga arbetsdelningen 'svarar' ett åtskiljande av könen i skilda undergrupper i samband med den kollektiva måltiden. På samma sätt innehar äldsten en lednings- och kontrolluppgift i produktionen; vid måltiden äter han ensam, eller är ett särskilt fat förbehållet honom. På så sätt reproducerar konsumtionsenheten med de 'medel' som står den till buds produktionsenhetens struktur. På motsvarande sätt 'realiseras' båda i släktskapsförhållandena. Det blir helt annorlunda med det produktionssätt som är förbundet med det sammansatta samarbetet; medan konsumtionsenheten är den måltidsgrupp som vi har beskrivit, innefattar produktionsenheten alla byns män. Det rör sig således om ett mycket talrikare kollektiv än måltidsgruppen, men från vilket kvinnorna är uteslutna; följaktligen kan man inte tala om likformighet. Här befinner vi ju oss inom bysystemet. Å andra sidan är det i savannområdet, där den förkoloniala handeln har fått en viss utbredning, som klala delvis ersätter lineage-systemet; i skogsområdet har detta bevarat en relativ integritet. Man konstaterar, att där ett av de två drag med vars hjälp vi har definierat självhushållning saknas — likformighet mellan produktions- och konsumtionsenhet, ringa utveckling av marknadsförhållandena — spelar inte släktskapen rollen som produktionssättets realiseringselement eller tenderar att förlora den. Man kan däremot i själv-hushållningen se en nödvändig förutsättning för förekomsten av släktskapen i denna roll.

I den mån som likformigheten mellan produktions- och konsumtionsenheter vilar på ett partiellt sammanfall av dem, innebär självhushållning existensen av *gemenskaper* som samtidigt är produktions- och konsumtionsenheter. Det är dessa gemenskaper som är organiserade genom släktskapsförhållanden. Två situationer kan då uppkomma. Antingen är den ekonomisk-sociala formationen en samling gemenskaper som är förenade genom olika relationer av ekonomisk natur — arbetskraftens, produktionsmedlens och produktens cirkulation och av politisk — krig förbund etc... I detta fall är gemenskapens struktur representativ för den ekonomisk-sociala formationens; de produktionsförhållanden som tjänar som bas för den senare är de förhållanden som finns inom den förra och de realiseras sålunda i släktskapsförhållanden. Eller består den ekonomisk-sociala formationen av gemenskaper som exploateras av en klass av icke producenter; då representeras inte längre dess struktur av gemenskapens. De förhållanden som bildar dess bas är inte längre de förhållanden som finns inom gemenskapen utan är de juridiska, politiska och ideologiska beroendeförhållanden som underordnar gemenskapen dess exploatörer. När allt kommer omkring är inte föreningen av producenter och icke-producenter en gemenskap i den ovan definierade betydelsen; att exploatering uppträder gör inte att självhushållningen rätt och slätt försvinner, men denna exploatering börjar att skilja produktions- och konsumtionsenheterna åt; genom att införa en icke-producenters konsumtion får den konsumtionsenheten att uppstå som inte motsvaras av några produktionsenheter. Alltså kan inte självhushållningen längre betraktas som ett utmärkande drag för produktionssättet och detta kan inte längre realiseras i släktskapsförhållanden. Visserligen fortsätter de direkta producenterna att tillhöra gemenskaper som är organiserade genom släktskapsförhållanden men de senare kan å andra sidan realisera de juridiska, politiska och ideologiska förhållanden som binder samman ickeproducenterna; de kan sålunda realisera de förhållanden som gäller inom de två förekommande klasserna, men inte längre förhållanden *mellan* dessa två klasser; det är likväl de sistnämnda förhållandena som i egentlig bemärkelse utgör produktionssättets struktur.

Sålunda visar sig frånvaron av exploatering av arbetet vara det andra nödvändiga villkoret för

släktskapets inträde såsom element i produktionssättets realisering. Vi återfinner så via andra vägar en tes som understöddes av Morgan och av Engels redan i de första försöken att tillämpa den historiska materialismen inom antropologin: släktskapsförhållandenas dominans i den sociala organisationen är oförenlig med exploateringen av arbetet och klassförhållandena. Vi får tillfälle att komma tillbaka till denna tes när vi undersöker reproduktionen av den ekonomisk-sociala formationen guro.

6. Den ekonomisk-sociala formationens struktur och förhållandena mellan produktionssätten

Vilka relationer förbinder de två produktionssätt som vi har identifierat i guros ekonomisk-sociala formation?

Låt oss för det första lägga märke till att alla vuxna guro av maskulint kön på grund av avsaknaden av en verklig samhällslig arbetsdelning är inbegripna i två produktionssätt. Vad beträffar kvinnorna är de begränsade till det andra.

Vi träffar där på ett gränsfall i en situation vilken man finner i många andra ekonomisk-sociala formationer: den franske arbetaren-bonden på 1800-talet är på samma gång inbegripen i det kapitalistiska produktionssättet och i den individuella självhushållningsproduktionen; odlaren från Elfenbenskusten på 1900-talet på samma gång i mindre varuproduktion, genom sina plantager som i den kollektiva självhushållningsproduktionen, genom sitt nyttojordbruk.

En sådan situation är resultatet av den produktiva arbetskraftens låga utvecklingsgrad. Den får en följdverkan: det problem som gäller relationerna mellan de kombinerade produktionssätten är i detta fall svårare än om mot var och en av dem svarade en eller flera klart skilda klasser. Det är på produktionsförhållandenas plan som detta problem ställs: om två system av produktionsförhållanden strukturerar samma kollektiv, är det först och främst nödvändigt att finna gränserna och inse förbindelsen mellan dem, därefter att förteckna de modifikationer som deras förenade existens för med sig inom var och en av dem och slutligen upptäcka vilket som är det dominerande systemet, således produktionssättet bland dem.

Angående fördelningen av det samhällsliga arbetet, säger C.M., utgör jakten tillsammans med kriget 'männens huvudsakliga aktivitet' (s. 93). Emellertid deltar männen också i jordbruket.

Angående produktionsförhållandena varierar relationerna mellan bysystemet och lineage-systemet allteftersom det senare ännu är solitt eller redan upplöst. I det första fallet, som är vanligt i skogsområdet, sker en sorts jämkning mellan de båda systemen som gör det möjligt att övergå från det ena till det andra utan att kontinuiteten bryts. Bysystemet kan uttryckas i det språk som hör till lineage-systemet. Förbindelsen mellan byar av samma stam överförs i genealogiska termer; stammen har en grundare vars 'söner' är grundare av byarna och 'sonsönerna' av lineages. Å andra sidan sammanfaller indelningen av byn i jaktgrupper (*seriwuo*) med dess indelning i lineages; i Bazre samlar de två *seriwuo* var och en två lineages (s. 97) och vi har sett att vid delningen av villebrådet får alla som har deltagit i expeditionen sin del. Indelningen i jaktgrupper 'får följder i byns sociala liv' (s. 98):

'Hos N'Goi ... överlämnades vid begravningen av en framstående man tillhörande en *seriwuo* en del av de djur som hade offrats av den avlidnes familj åt den andra *seriwuo*, där en ny delning skedde mellan *goniwuo* (lineages). I Zaguietta (Gonan) delade man inte de offrade djuren mellan *bei* och *bebu*, men *seriwuos* samhällsliga följder är i andra avseenden mycket mer djupgående. Den äldste från de lineages som utgör *seriwuo* utövade en faktisk makt ... Och — ännu viktigare — man försäkrade mig att medlemmarna av en *seriwuo* inte kunde gifta sig med varandra ...' (s. 98).

De båda systemen är sålunda partiellt kongruenta. Är det nödvändigt att därav sluta sig till att det ena är produkt av det andra? Jag tror inte det; ingenting tillåter att man *a priori* avgör om jaktgruppen är resultat av föreningen av flera lineages eller omvänt om lineages har skapats genom en delning av jaktgrupper; att döma av didas exempel är det sannolikt att båda processerna har verkat.

På savannen däremot är lineage-systemet alltför löst för att kunna styra de samhälleliga relationerna i deras helhet. Således är det ett vattentätt skott som skiljer det från bysystemet. Jaktgrupperna rekryteras, som vi har sett, oberoende av lineage-tillhörighet och vid delningen behåller varje jägare sitt byte för sig. Men effekterna av organiseringen i jaktgrupper upphör vid ankomsten till byn.

'I buskladet, förklarar man i Duonefla, är det *bei* och *bebu*, i byn är det *goniwuo* (lineage).' (s. 98).

När de två systemen har lika stor livskraft finns det sålunda mellan dem en ömsesidig påverkan: lineage-systemet utövar inflytande på fördelningen av villebrådet och omvänt får bysystemet en roll inne i byn; slutligen är de språk som uttrycker systemen anpassade till varandra och vart och ett kan beskrivas på det andras språk.

När lineage-systemet faller sönder, upplöses emellertid de band som förenar det med bysystemet och vart och ett av de båda systemen påverkar då endast sitt område. De uppgifter som C.M. lämnar upplyser oss inte om relationer bildats i savannen mellan jaktlag och *klala*, som på produktionsplanet tenderar att ersätta familje- och lineage-grupperna. Om det finns inbördes beroende mellan dem eller inte bevarar i alla fall vart och ett av de båda systemen sin särart och sin självständighet. Likväl möter man i guros ekonomisk-sociala formation bara en enda typ av konsumtionsenhet, måltidsgruppen, som är bunden till lineage-systemet; man kan där se ett tecken på det senares dominans.

Låt oss notera att i avsaknad av en fördelning av befolkningen mellan de olika grenarna i produktionen och av en säsongmässig arbetsdelning kan ett enda residenssätt tillämpas som skall tillfredsställa de krav som ställs av de två systemen av produktionsförhållanden. I själva verket visar sig byn vara den sammanlagda effekten av de två systemen. Dess storlek följer av den kollektiva jaktens krav; dess invånarantal bör vara tillräckligt stort för att tillåta att effektiva jaktlag bildas.

Ä andra sidan bestäms byns inre organisation av lineage-systemet; mot varje lineage svarar ett särskilt kvarter i byn.

På det politiska planet tillhör auktoriteten de 'äldste', som tillsammans i varje by bildar de gamles råd (*wiblimo*). Det är alltså lineage-systemet som anbringar sina auktoritetsförhållanden på hela den ekonomisk-sociala formationen. Men de äldstes makt är, som vi har sagt, i sig själv inskränkt, och genom vissa av bysystemets egenskaper bidrar detta till att begränsa den ytterligare. Vi har sett att en god jägare — en duktig *doplaza* (ledare), en man som kan locka till sig och i sitt nät fånga många hindar — genom sina bedrifter i längden kunde vinna prestige och inflytande (s. 99). Den gode jägarens kvalitet är styrka, uthållighet och skicklighet, vilka är kvaliteter som de unga äger. På samma sätt fylls funktionen som krigsöverhuvud 'oftast av en ung krigare' (s. 67). I viss mån gör sålunda den kollektiva jakten och kriget det möjligt för de unga att begränsa de äldstes överhöghet; de ger dem i själva verket åtminstone en moralisk auktoritet som utmanar de äldstes. Man bör lägga märke till att den individuella jakten, som kräver samma kvaliteter, åstadkommer samma splittringar och utvandringar för de unga:

'De bästa jägarna ägde genom sin skicklighet ett medel att frigöra sig från sina 'äldstes' förmynderskap. De representerade säkerligen gruppens minst pålitliga delar. Endast den gode jägaren kunde i själva

verket ta risken att slå sig ner på nya marker skild från sina bröder ...' (s. 95).

På det ideologiska planet lockas vi tvärtom att med hänsyn till de kortfattade upplysningar som C.M. ger oss, sluta oss till bysystemets dominans över lineage-systemet:

'Jämfört med andra mer hänförande, mindre rutinmässiga och även manligare aktiviteter som jakten eller kriget, intog jordbruket av tradition endast en medelmåttig plats i det kulturella livet. Det finns inte någon ceremoni som är förbunden med att de första frukterna kommer eller med skörden, inte någon speciell dyrkan ägnad åt jordbruket, och uppodling av nya marker åtföljs endast i undantagsfall av att en höna offeras.' (s. 106).

Vad ger denna analys, som i hög grad kommer av de iakttagelser och den kritik som Pierre-Philippe Rey³² har tillställt mig? Det är känt hur Marx definierar ett produktionssätts dominans över ett annat:

'Varje samhällsform har en bestämd produktion, som bestämmer alla de övrigas plats och inflytande och vars förhållande därför bestämmer alla de andras plats och inflytande. Det är en allmän belysning, i vilken alla andra färger dränkts och som modifierar dem i deras särdrag. Det är en särskild eter, som bestämmer den specifika vikten för varje existens, som befinner sig i den ... Hos bofasta jordbrukande folk ... där jordbruket dominerar, har själva industrin dess organisation och de egendomsformer, som motsvarar denna, mer eller mindre jordegendomskaraktär; (samhället) är antingen helt beroende av jordbruket såsom hos de gamla romarna eller efterapar såsom under medeltiden landsbygdens organisationsprinciper i staden och i dess förhållanden ... I det borgerliga samhället är det tvärtom. Jordbruket blir mer och mer en industrigren och behärskas helt av kapitalet.'³³

Hur är det i vårt fall? I den samhälleliga arbetsdelningen står lineage-systemet över bysystemet. Beträffande produktionen i egentlig bemärkelse är de båda systemen åtskilda och självständiga, men det förra anbringar på det senare sina konsumtionsförhållanden; på det politiska planet har lineage-systemet övertag över bysystemet; på det ideologiska planet dominerar i stället det senare det förra. Vi kan alltså dra slutsatsen att vi här har att göra med ett fall av 'korsdominans' som Marx' verk ger ytterligare exempel på; låt oss bara erinra oss om fallet med den preussiska staten där det kapitalistiska produktionssättets ekonomiska dominans åtföljs av det feodala produktionssättets politiska dominans.

Men det räcker inte med att påpeka faktum beträffande denna 'korsdominans', man måste dessutom utarbeta teorin om den. Låt mig genast säga att i nuvarande ögonblick står det inte i min makt att föra detta företag i hamn inte heller att mer generellt klarlägga de mekanismer som säkrar ett produktionssätts dominans över ett annat. Vi finner visserligen i Marx' verk analyser som rör dessa mekanismer, men produktionssätten i fråga existerar jämsides inom ramen för varuproduktionen och det är på marknaden som de konfronteras. Man kan för övrigt inte blanda samman ett produktionssätts dominans över ett annat - t.ex. slavsamhällets över den mindre åkerbruksproduktionen - och ett produktionssätts 'fördrivande' av ett annat - t.ex. det kapitalistiska produktionssättets av det feodala i förhållande till ett givet produktionssätt och om hänsyn tas till detta produktionssätts struktur, finns det säkerligen också anledning att skilja de produktionssätt, med vilka det kan existera jämsides inom en ekonomisk-social formation, från dem vilkas förekomst är oförenlig med dess egen. De kapitalistiska och socialistiska produktionssätten, som just i kraft av sina strukturer drivs till en behärskning av produktionen i dess helhet, borde i detta avseende inordnas under en särskild kategori. Som Pierre-Philippe Rey föreslår är det sannolikt via en analys av reproduktionen som man kan lyckas redogöra för ett produktionssätts dominans över ett annat, eftersom det är vid reproduktionen av de materiella

³² Pierre-Philippe Rey, *Le mode de production lignager*, opubl.

³³ Marx, *Inledning till Kritiken av den politiska ekonomin*. Arbetarkultur 1955, s. 258-59.

förutsättningarna och produktionsförhållandena som två produktionssätt kan träda i förbindelse med varandra. Men vad mig beträffar förfogar jag ännu inte över hjälpmedel som skulle låta mig nå detta mål.

7. Reproduktionsprocessen och naturen av relationen mellan 'äldste' och 'yngre'

Jag skulle som avslutning vilja undersöka reproduktionen utifrån en annan synvinkel. Vi har sett att de äldste i produktionsprocessen endast besitter ett begränsat inflytande, som på det politiska planet blott 'representeras' av en ämbetsmakt. Vi kan då fråga oss om den plats som intas av de äldste i reproduktionsprocessen för med sig en ökning av denna makt.

Produktionsprocessen innefattar dels den direkta produktionsprocessen, dels cirkulationsprocesserna; under de senare fördelas mellan och inom produktionsenheterna de olika faktorer vars samlade verkan bildar den direkta produktionsprocessen. En av dessa cirkulationsprocesser har en särskild vikt; vi erinrar oss att arbetskraften, på grund av karaktären hos de redskap som användes i guros ekonomisk-sociala formation, är produktionsprocessens dominerande element; hos guro säger C.M.:

'Eftersom människorna ... är ekonomins enda agenter, enda energikälla, enda produktions- och reproduktionsmedel, är de alla ekonomiska relationers pol.' (s. 223).

Följaktligen beror reproduktionen av den ekonomiska och samhällliga strukturen i hög grad på de förutsättningar under vilka gruppens fysiska reproduktion sker. Bland de olika cirkulationsprocesser som tillförsäkrar återställandet av produktionsenheterna spelar sålunda arbetskraftens cirkulation den dominerande rollen, men med förbehåll för fångenskapen sker den väsentligen i och med bytena vid giftermål, vilka förbinder samhällen med varandra. Man vet att dessa utbyten hos guro är underkastade lagen om 'generaliserat utbyte', vilken tillämpas genom hemgiftssystemet: individen A avstår en kvinna till individen B i utbyte mot en hemgift, som isin tur skall tillåta honom att skaffa sig en ny kvinna.

Det är alltså denna mekanism som säkrar den dubbla reproduktionen av gruppen, fysiskt och samhälleligt.

'Dessa förbund (genom giftermål, E.T.) är inte oberoende av ekonomin. Genom att ge de endogama samhällena medel att reproducera sig, är de villkoret för gruppens fortbestånd. Tack vare hemgiftssystemet är giftermål i samma grad styrda av produktionssättet, cirkulationssättet och sättet att ackumulera egendom. Uppkommen ur den samhällliga organisationen av ekonomin, används rikedom, som medger giftermål, av dem som innehar den till att göra just denna organisation beständig. Naturlig reproduktion, reproduktionen av samhällliga strukturer och organisation av ekonomin är sålunda hårt bundna till ett sammanhängande system.' (s. 91).

I själva verket är det så enligt C.M.:

'Kontrollen av ekonomin och dess produkter vilar med nödvändighet på kontrollen av producenten och inte på tillägnandet av produktionsmedlen, som i detta fall är rudimentära och jämförelsevis obetydliga när det är fråga om verktygen eller relativt rikliga beträffande jorden.' (s. 90).

I sin tur grundar sig kontrollen av producenten på kontrollen av kvinnorna, eftersom den födande kvinnan är 'producent av producenten', för att överta det av C.M. begagnade uttryckssättet i hans artikel i *Cahiers d'Etudes Africaines*. De äldste kan således endast göra sin överhöghet beständig genom att kontrollera cirkulationsprocessen för kvinnor och hemgifter och se till att denna process reproducerar de samhällliga strukturer som tillåter denna överhöghet.

Hur använder de äldste monopolet på de varor som bildar hemgiften? En del av dessa — höftskynken, elfenben, boskap — produceras i guros ekonomisk-sociala formation inom ramen för det med det enkla samarbetet förbundna produktionssättet. 'Redistributionsmekanismen', som reglerar distributionen av de produkter som kommer ur detta produktionssätt, ställer dem till de äldstes förfogande. Däremot är *sompe* — järntackor — och gevär importerat gods. Guro skaffar sig *sompe* hos malinké-köpmän i utbyte mot korgar av kolaträ; som vi sett är emellertid skörden av kolan helt överlämnad åt de äldste, som alltså är ensamma om att kunna förvärva *sompe*. På samma sätt kommer gevären från baolé som säljer dem i utbyte mot höftskynken och boskap, vilka kontrolleras av de äldste. Sålunda är de unga praktiskt taget förhindrade att äga de produkter som erhålls vid giftermål. Till sist är 'samhällelig kunskap', kännedom om genealogier, ingångna förbund etc., nödvändig för att effektivt kunna dra fördel av dessa produkter och det är de äldste som förfogar över denna kunskap.

Under beaktande av dessa produkters natur har detta de äldstes privilegium ingen återverkan på produktionsplanet:

'En del av rikedomerna utgörs av objekt som guld, elfenben eller höftskynken som inte inträder i produktionsprocessen och som inte heller är produkter för konsumtion. De ingår inte i självhushållningsekonomin; de är skatter, prestigevaror vars innehav blottar innehavarens upphöjda rang. De varor som kan ingå i produktionsprocessen, såsom *bro* (*sompe*) i egenskap av råmaterial, gevär när de utnyttjas för jakt, slavar såsom arbetskraft eller varor som kan konsumeras, såsom storboskap, ackumuleras i allmänhet utöver självhushållningsekonomin omedelbara och reella behov. (s. 202) ... På så sätt avledde den improduktiva ackumuleringen av konsumtionsvaror dem från deras ekonomiska bestämmelse och förvandlade dem genom en skattsamlingsprocess till prestigevaror. (s. 204) ... Emedan rikedomarna inte direkt kan ingå i produktionsprocessen, återverkar de inte, eller mycket lite på den ekonomiska grundvalen, vilket ju är en av förutsättningarna för de samhälleliga strukturernas fortbestånd.' (s. 223).

Eftersom de äldste ensamma är innehavare av varor som erhållits vid giftermål kan de däremot kontrollera cirkulationen av kvinnor och hemgifter och följaktligen reproduktionen av samhället. De tillvann sig så, säger C.M., en ny makt. Vi har sett de snäva gränserna för deras överhöghet på produktionsplanet; det tycks som om den dominerande ställning de äldste intar i cirkulationsprocessen för kvinnor och hemgifter tillåter dem att vidga dessa gränser och förvandla en ren ämbetsmakt till verklig befallande makt:

'Den traditionella hemgiften består alltid av flera produkter och det är just dem som man säger utgöra de äldstes rikedom ... Endast de äldste kan således ingå äktenskapliga förhållanden. Att de besitter rikedomarna tillåter dem att själva gifta sig och att ha flera hustrur. De andra är beroende av dem för att erhålla en kvinna. Där är den huvudsakliga källan till de gamles auktoritet.' (s. 217).

Vad gäller det traditionella samhället talar C.M. inte om de äldstes exploatering av de 'yngre'. Men — och det är en av de få förebråelser jag har att rikta mot honom — hans uttryckssätt härvid är tillräckligt tvetydigt för att andra som är djärvare inte ska tveka att ta detta steg i hans ställe. I en för övrigt utomordentlig artikel ägnad *Théorie de l'histoire des échanges, exemple de l'Ouest-Congolais (Congo-Brazzaville)* skriver Georges Dupré och Pierre-Philippe Rey när de i sin teoretiska inledning kommenterar Claude Meillassoux' verk:

'Prestigevarorna utgör ofta ett de äldstes avledande av produkten; de utnyttjar i synnerhet denna produkt till att stärka de direkta producenternas beroende.'³⁴

Det finns följaktligen exploatering i det traditionella samhället. Georges Dupré och Pierre-

³⁴ Georges Dupré Pierre-Philippe Rey, *Théorie de l'Histoire des échanges, exemple de l'Ouest-Congolais (Congo Brazzaville)*, opublicerad artikel i manuskript, s. 30.

Philippe Rey leds då helt naturligt till att där upptäcka klassmotsättningar:

'Vi talar om klassmotsättning i varje samhälle där en särskild grupp kontrollerar en merprodukts cirkulation, på så sätt att reproduktion av beroendeförhållandena mellan de direkta producenterna och denna grupp uppehålls genom denna merprodukts cirkulation.'³⁵

Låt oss först lägga märke till att om klassmotsättningarna t.o.m. existerar inom lineage- och segmentsamhällena, är de praktiskt taget allmängiltiga, endast jägar- och samlarfolken pygméer och nambikwara undgår dem. Men under dessa förutsättningar förlorar klassbegreppet varje förmåga att skilja mellan samhällen och det betecknar så många heterogena verkligheter att det knappast längre har operativt värde; som Ariane Deluz och Maurice Godelier³⁶ observerar, verkar det svårt att i samma kategori blanda 'yngre', som genom den samhälleliga strukturens normala funktion alla är bestämda att bli äldste, med slavar eller proletärer som inte ens i sin ålderdom någonsin kan bli herre eller husbonde. Om man å andra sidan skall se lineage- och segment-samhällena som klassamhällen, måste man antingen tillbakavisa den korrelation som Marx och Engels har påvisat mellan förekomsten av klasser och stat eller i dessa samhällen finna de institutioner utbildad administration, polismakt, skatter etc. — som tillsammans utgör staten, utan att ta tillflykt till begreppen 'frö' och 'embryo', som tillhör den samhälleliga evolutionismen men inte den historiska materialismen.

Men det finns allvarligare saker än dessa 'epistemologiska' invändningar. Man kan tala om exploatering när en grupp icke-producenter på något sätt tillägnar sig den av de *direkta producenternas arbete skapade* merprodukten. Men hos guro är inte prestigeföremålen eller gåvorna från giftermål väsentligen produkt av de 'yngres' arbete.

Låt oss först betrakta boskapen. På grund av den mycket elementära karaktären av uppfödningsteknikerna är, som vi sett, den samhälleliga arbetsinsatsen i denna gren mycket låg. Arbetskraftens roll består huvudsakligen i övervakningsuppgifter som kräver få personer under kort tid. I den sektor av guros ekonomi som domineras av de i lineage-systemet 'realiserade' produktionsförhållandena intar boskapsskötseln en hel marginell ställning; även om man medger att den ger anledning till de äldstes exploatering av hjordvaktarna, skulle denna exploatering själv vara marginell. Jakten med fälla på elefanter är en tillfällig verksamhet som angår ett relativt litet antal män. Vad beträffar höftskynkena skriver C.M.:

'Prestigeskynkena liksom de skynken som är avsedda för byte med andra, då de sålunda övergår till prestigevaror, koncentreras i äldstens händer. Tillverkningen av dem är svårare (än av de vanliga skynkena, E.T.), alla män känner inte till metoden. Den är i allmänhet en specialitet förbehållen familjeöverhuvudena eller några erfarna vävare som arbetar för sina 'äldste'.' (s. 195).

Dessa familjeöverhuvud och erfarna vävare kan knappast betraktas som 'yngre'; de är i varje fall 'yngre' vars frigörelse redan är långt framskriden. Vad beträffar kolafrukterna är skörden och transporten av dem inte de 'yngres' verk utan kvinnornas och barnens och det är endast med avseende på dessa kategorier som man skulle kunna tala om exploatering. Huvudparten av de 'yngres' arbete är i verkligheten ägnad åt produktionen av dagligvaror — livsmedel, bruksvaror, och dessa varor distribueras till dem 'till största delen, om inte i sin helhet' (s. 188). Äldsten behåller en del för sig och kan så uppfylla de plikter — gästfrihetsplikt, skyldigheter vid begravningar etc. — som åligger honom i hans egenskap av representant för en lineage; det rör sig inte om tillägnande av en merprodukt utan om att till äldstens förfogande ställa resurser som

³⁵ a.a., s. 33.

³⁶ Ariane Deluz och Maurice Godelier, *A propos de deux textes d'anthropologie économique, L'Homme*, VIII, 3, 1967, s. 86.

är nödvändiga för att han skall kunna utöva sin ämbetsmakt. I alla händelser:

'Vardagsvarorna kan inte bytas mot skatter.' (s. 221).

Äldsten kan sålunda inte mot prestigevaror byta det livsmedelsöverskott som är honom anförtrott. Rikedomarna i egentlig bemärkelse är kort sagt bara i liten omfattning vunna på de 'yngres' arbete; om det fanns exploatering skulle denna exploatering hur som helst vara mycket blygsam.

Det är visserligen sant att ifråga om skynkena, som Pierre-Philippe Rey mycket riktigt påpekat, är det de 'yngres' arbete i jordbruket som tillåter de äldste att ägna sig åt vävning, men om processen för bytena vid giftermål utvecklar sig normalt ges detta de 'yngres' arbete dem åter i form av hustrur. Såsom C.M. skriver:

'Produkten av de beroendes arbete, som äldsten tillgodogör sig, går tillbaka till dem men förvandlad till ett naturligt medel (en hustru) för dem att i sin tur skapa sig ett beroende.' (s. 224)

Vi vet visserligen sedan Rousseau att en klass exploatering av en annan ofta får formen av ett utbyte; i 'utbyte' mot ränta och dagsverken skyddar herren sina slavar; i 'utbyte' mot arbetskraft förser kapitalisten arbetaren med nödvändiga medel för hans uppehåll. Men vad 'yngre' i gengäld här får för sitt merarbete är en hustru, d.v.s. ett medel att frigöra sig från äldstens förmynderskap. Kort sagt skulle det föreligga exploatering om äldsten var i stånd att bryta cirkulationsprocessen för kvinnor eller att vända den till sin fördel, om det var möjligt för honom att lägga beslag på produkten av de 'yngres' merarbete utan att skaffa dem hustrur. Men i verkligheten hålls den kontroll som utövas av de äldste över denna process inom snäva gränser. Äldsten kan säkerligen såsom straff uppskjuta den stund då han skall skaffa hustrur åt en oppositionell 'yngre', men han kan inte helt vägra honom en kvinna med risk för att se honom ta sin tillflykt till en annan gemenskap som upptar honom, särskilt då till hans släkt på moderssidan. Men, invänder någon, det är *a priori* uppenbart att äldsten såsom 'morbror' återfår de 'yngre' som han har förlorat såsom 'far', denna 'uppenbarhet' motsäges dock av erfarenheten. Jag skulle för didas del kunna anföra några fall av äldste som har förlorat sitt anseende på grund av sin 'girighet' och 'egoism'. Dessa har, säger man, förskingrat, d.v.s. för personliga syften utnyttjat de gåvor från giftermål vilka de innehade, när de borde använda dem för att gifta bort sina 'yngre'. Och förlusten av anseende leder till avgång. Fastän absolut i teorin, är äldstens auktoritet i praktiken alltså begränsad.

'Lämnandet av hemgift fullbordar den samhälleliga strukturens reproduktionscykel. Men om den allmänna principen för förfädernas auktoritet skyddas och uppehålls genom detta medel, är det till priset av en successiv upplösning av de äldstes auktoritet. Varje lämnad hemgift, varje giftermål lossar deras grepp över en del av dem som är beroende av de äldste och ger just åt dessa medel till oberoende. Fastän äldsten varje gång upplöser de band som direkt förenar honom med sin 'yngre' och fastän det är en ständig frestelse för honom att utnyttja sin rikedom till att öka antalet egna hustrur snarare än att gifta bort dem som är beroende av honom, kan han inte undandra sig detta krav utan att riskera att se sitt samhälle gå under eller splittras. Gentemot begäret att till sin egen förmån ta kvinnor i beslag och därigenom neutralisera de 'yngres' medel till frigörelse, är äldsten besjälad av viljan att vidga sitt inflytande och göra sin auktoritet beständig.' (s. 223).

Kontrollen av de importerade gåvorna från giftermål förstärker inte ytterligare äldstens makt. Medan dagligvarorna inte kan bytas mot prestigevaror inom guros ekonomisk-sociala formation, är detta byte i själva verket möjligt vid guros gränser; malinkéköpmännen accepterar livsmedelsprodukter för sin *sompe* (s. 270). Ur viss synpunkt bidrar handeln sålunda även den till att begränsa de äldstes hegemoni:

'Existensen av en ny avsättningsmöjlighet i konkurrens med de gamla liksom möjligheten att förutom värdefulla produkter sälja jordbruksprodukter tillät män, som genom sin ställning stod i ett beroendeförhållande eller mindre lineages bli rika trots sin lägre rang och komma undan de

traditionella auktoriteterna. De samhälleliga gruppernas splittring, särskilt på savannen, tycks bero på bytena liksom den kraftiga förändringen av de traditionella överhöghetsrelationerna mellan lineages (s. 199) ... genom att oberoende av gängse normer ge möjlighet till förvärv av de rikedomar som var avsedda för giftermålsbytena erbjöd handeln tillfälle för de beroende sociala cellerna — 'yngre'-segment eller t.o.m. klient- eller slavfamiljer — att komma undan lineage-överhuvudenas auktoritet.' (s. 275).

Detta tillfälle för emellertid inte med sig någon revolution vad gäller strukturerna ty:

'... handeln skingrade inte existerande lineages annat än för att bidra till upprättandet av gemenskaper som skulle fungera efter samma normer.' (s. 276).

Kort sagt 'neutraliseras', såsom C.M. säger, handelns effekter av guro (s. 221, not s. 277) och denna neutralisering för med sig två ytterligare konsekvenser: om den förhindrar de 'yngre' att helt skaka av sig de äldstes förmynderskap, förhindrar den också de äldste att skärpa det.

På det hela taget tillägnar sig äldsten visserligen en del av merprodukten som de 'yngre' förser honom med, men han gör i huvudsak bruk av den för att skaffa kvinnor till just dessa 'yngre', sålunda för att ge dem medel till frigörelse. Om han undandrar sig denna skyldighet får han se sina underställda överge honom, och förlorar följaktligen sin ställning som 'äldste'. Medan arbetarens samtycke i denna bemärkelse är en fiktiv förutsättning för kapitalistens makt — arbetaren kan lämna en arbetsgivare, men han är tvungen att sälja sin arbetskraft till en annan arbetsgivare som exploaterar honom på samma sätt — är den 'yngres' samtycke en verklig förutsättning för äldstens makt. Den 'yngre' kan ju lämna en äldste som inte ger honom någon kvinna för en annan äldste som ger honom en och följaktligen ger honom medel att i sin tur bli 'äldste'. Under dessa villkor kan man i motsats till vad Georges Dupré och Pierre-Philippe Rey säger varken tala om exploatering eller klassmotsättningar.³⁷

Om Pierre-Philippe Rey och Georges Dupré leds att betrakta relationen mellan äldste och 'yngre' som en relation mellan exploatör och exploaterad, är det kanske därför att de i stället för att ta hänsyn till reproduktionsprocessen i dess helhet uteslutande fäste sig vid ett av dess moment, cirkulationen. Man vet ju till vilka felaktigheter denna attityd har lett den borgerliga national-ekonomin. I det kapitalistiska produktionssättet tjänar cirkulationen som grund för den representation av produktionen som de juridiska och ideologiska nivåerna ger. Men förvandlingen av arbetskraften till handelsvara och existensen av en arbetskraftscirkulation skapar en klyfta mellan produktions- och cirkulationsstrukturerna; den första kännetecknas av exploatering, den senare av utbyte. Genom att det grundar sig på cirkulationsförhållandena är det medvetande som ett samhälle äger om sin ekonomiska bas sålunda nödvändigtvis förvanskad och den borgerliga ekonomin som speglar detta medvetande är låst i en rad falska problem: är utbytet mellan

³⁷ Man kan visserligen inte *a priori* utesluta att sammankopplingen av marknadsförhållanden som har importerats genom kolonisationen med lineage-samhällets produktionsförhållanden under vissa omständigheter skulle kunna förvandla de äldste till mellanhänder åt den koloniala bourgeoisien och att de gör generationskonflikterna till centrum för vissa klasskonflikter. Men man kan inte betrakta denna utveckling som allmängiltig och nödvändig. I det mest typiska fallet reser klasskampen inte de yngre mot de äldre utan sätter än verkliga jordbruksföretagare i motsättning till avlönad arbetskraft eller arrendatorer, än småproducenter till uppköpare, handelsmän, transportörer etc. Vidare tillägnar sig den administrativa personalen med olika metoder en icke föraktlig del av böndernas mesprodukt.

Att under sådana omständigheter trycka på motsättningen mellan yngre och äldre, vore enligt min åsikt att företa en ren och skär avledningsoperation avsedd att maskera de verkliga exploateringsförhållandena, vilka underordnar bondemassan under agrar-, köpmanna- och den administrativa bourgeoisien som själv i hög grad är samlingsplats för bourgeoisien från industriländerna. Hur som helst hänför sig dessa anmärkningar till ekonomisk-sociala formationer där de marknadsförhållanden som har påförts genom den koloniala erövringen redan dominerar och de kan inte ändra våra slutsatser vad gäller de traditionella ekonomisk-sociala formationerna som vi har försökt analysera här.

arbetaren och kapitalisten på lika villkor eller inte? Säljs arbetet till rätt pris? etc ... Allteftersom han är konservativ eller liberal uttalar sig den borgerliga ekonomen i en riktning eller en annan. Men om man medger att det i varje produktionssätt finns en anknytning mellan cirkulationens 'skenbara karaktär' och den bild som överbyggnaden ger av produktionen, kan man fråga sig om inte existensen av en t.o.m. icke-marknadsmässig och bara partiell arbetskraftscirkulation inom det produktionssätt som är förbundet med det enkla samarbetet, skapar en klyfta motsvarande den som vi har antytt gälla för det kapitalistiska produktionssättet. Ur produktionsförhållandenas synvinkel uppenbarar sig faktiskt cirkulationen av kvinnorna som en fördelning av arbetskraften, men i den ideologiska representation som samhället ger sig av sin ekonomiska bas suddas denna aspekt ut inför utbytesförhållandena, som dock endast är den form denna fördelning antar inom cirkulationen. Genom att isolera cirkulationsmomentet i reproduktionsprocessen stadfäster antropologen denna representation; liksom den borgerliga ekonomen frågar han sig då om cirkulationsförhållandena visar på en jämvikt eller på en motsättning och drar en slutsats i en eller annan riktning allteftersom han är anhängare av en statisk eller dynamisk antropologi.

De olika moment som utgör reproduktionsprocessen är emellertid inte oberoende sfärer styrda av egna lagar; de bestäms av produktionsförhållandena. Vi har definierat dessa som en fördelning av produktionsfaktorerna, vilken samtidigt är förutsättning för och resultat av produktionsprocessen. Genom att realisera fördelningen av en av dessa faktorer — arbetskraften — bestäms även cirkulationen av kvinnor av produktionsförhållandena; det är alltså ifrån de sistnämnda som vi skall utgå för att analysera och förklara den roll som de äldste spelar i denna cirkulation. Vi har sett att dualiteten produktionsgemenskap — arbetslag medför att det finns en post som verkställare av fördelningen av arbetsmedel; den medför likaledes, enligt vad jag tror att det finns en post som verkställare av fördelningen av arbetskraft. Denna fördelning innefattar i själva verket två faser: i den första distribueras kvinnorna mellan produktionsgemenskaperna genom den generaliserade bytesmekanismen; äldsten medverkar här som sin gemenskaps språkrör vid giftermålsunderhandlingarna, men han utövar ingen makt i egentlig mening. Konflikter kan bryta ut om en av de gemenskaper som deltar i bytet försöker sabotera det eller utnyttja det till sin förmån genom att röva en kvinna eller vägra att återgälda sina skulder, men dessa konflikter sätter en gemenskap i motsättning till en annan och inom var och en av dem är äldste och 'yngre' i så fall solidariska. Under denna första fas är sålunda motsättningen mellan äldste och 'yngre' inte aktuell.

När processen lider mot sitt slut förvärvas kvinnan av *produktionsgemenskapen*, vars egendom hon på sätt och vis blir: gemenskapens medlemmar talar om henne som 'vår kvinna'. Vid makens död gifter hon sig med en av hans bröder etc ... I nästa fas skall produktionsgemenskapen fördela den arbetskraft som den förfogar över mellan de arbetslag den består av; kvinnan kan skänkas åt en ung ogift, vilket tillåter att ett nytt arbetslag skapas, eller till en gift man, vilket ökar antalet medlemmar i det lag som leds av honom. Det är denna fördelningens andra fas som förutsätter existensen av en verkställare; men i den mån den tar formen av en cirkulation inträder den i den allmänna process av prestationer och åter-distribution som ligger bakom cirkulationen inom produktionsgemenskapen. De 'yngre' får sig produktionsmedlen anförtrödda, de fullgör arbete och prestationer in natura och får i gengäld dels livsuppehållet dels hustrur. På så sätt bildar fördelningen av arbetskraft och produktionsmedel samt distributionen av produkten en enda process som låter en enda verkställare medverka. Äldsten spelar sålunda samma roll i bytet vid giftermål som i den materiella produktionen: i båda fallen är hans makt endast en ämbetsmakt.

Vi ser vad som skiljer mig från Pierre-Philippe Rey och Georges Dupré För dem lägger äldsten monopol på prestigevarorna, kan kontrollera cirkulationen av kvinnor och sålunda förstärka de 'yngres' beroende. För mig är äldsten först och främst verkställare av fördelningen av kvinnor och det är emedan han innehar denna roll som prestigevarorna anförtröts honom. Mer generellt sett

betraktar Pierre-Philippe Rey och Georges Dupré produktionsmomentet i den nämnda prestations- och återdistributionscykeln som avgörande; äldsten lägger beslag på de 'yngres' arbetsprodukt och kan därför leda återdistributionen. För mig är det tvärtom återdistributionsmomentet som äger företräde och produktionsmomentet är inte annat än en nödvändig följd av detta.

Vad slutligen metoden beträffar ser Pierre-Philippe Rey och Georges Dupré de äldste som en given samhällelig kategori, konstaterar deras privilegier och sluter sig härav till existensen av bestämda produktionsförhållanden, i detta fall exploateringsförhållanden. Mitt tillvägagångssätt är omvänt. För mig är äldsten som person, liksom lineage-systemet som han är en del av, en produkt av produktionsförhållandena och det är produktionsförhållandena som man måste ta till utgångspunkt för att karakterisera honom. Dessa förhållanden bestämmer existensen av en funktion som fördelningens verkställare inom produktionsgemenskapen och äldsten definieras som denna funktions underlag, en funktion vars utövande för övrigt innebär vissa villkor. Bland dessa finns på det ekonomiska planet monopolet på prestigevarorna och koncentrationen av produkten i äldstens händer och på det politiska och ideologiska planet äldstens auktoritet inom de gränser som vi har angivit, hans prestige, samhälleliga vetande etc.... Med andra ord är äldstens makt överbestämd av produktionssättets olika nivåer och analysen bör hos honom skilja vad som hänför sig till produktionsprocessens struktur från vad som beror på förutsättningarna i överbyggnaden för att denna process skall fungera. Resultaten av denna analys kanske motsäger de skenbara fakta som etnografin lämnar men som Marx säger vore vetenskaplig forskning överflödig om sakernas skenbara tillstånd sammanföll med deras verkliga tillstånd.

8. Slutsatser

Vi är vid slutet av vår genomgång. Jag kan inte hoppas att ha givit en exakt föreställning om det rika innehållet i Claude Meillassoux' bok. Min föresats var av mer blygsamt slag. Claude Meillassoux har försökt ett slags experiment: med den marxistiska analysens begrepp och metoder som arbetshypoteser har han på fältet velat sätta deras operativa värde på prov. Vad jag har försökt belysa är framgången av detta experiment. I och med *Anthropologie Economique des Gouro* har beviset givits att den historiska materialismens kategorier är fullständigt tillämpbara på de s.k. primitiva samhällena och att vi genom att utnyttja dem kan avverka nya etapper i utforskningen av dessa samhällen. Claude Meillassoux har sålunda utfört ett pionjärverk; inom en disciplin som hittills har förlorat sig i olika konkurrerande ideologier — evolutionism, funktionalism, kulturalism, empirisk eller transcendental strukturalism etc. — har han banat väg för vetenskaplig kunskap.

Vi måste emellertid återvända till ett problem som aktualiserades i början av detta arbete och vars lösning tycks mig avgörande för forskningens ytterligare framsteg. Det är frågan om begreppet produktionsätt vilket vi ger en helt annan tydning än Claude Meillassoux. Låt oss erinra oss att för Claude Meillassoux finns det *ett* produktionsätt i lineage- och segmentsamhällena vilket definieras genom föreningen av ett viss antal allmänna ekonomiska kännetecken som är gemensamma för alla dessa samhällen.

För oss är ett produktionsätt en specifik enhet av ett visst antal allmänna ekonomiska kännetecken som är gemensamma för alla dessa samhällen.

För oss är ett produktionsätt en specifik enhet av ett system av produktivkrafter och ett system av produktionsförhållanden; under beaktande av naturen av de arbetsmedel som utnyttjas i de 'primitiva' ekonomisk-sociala formationerna är samarbetsformerna det privilegierade fält där de

två systemens sammankoppling verkställs. De olika samarbetsformerna som man möter i dessa formationer blottlägger sålunda den samtidiga förekomsten av lika många skilda produktionssätt. Vad som skiljer oss åt är både av mindre och större vikt: mindre så länge vi håller oss till monografiska undersökningar, större vid komparativa studier. När vi betraktar ett enda samhälle är det inte nödvändigt att uttala oss för en av de två definitionerna. Om bara detta samhälles ekonomiska bas analyseras med tillräcklig noggrannhet, som är fallet i *Anthropologie Economique des Gouro*, kan den första tillämpas såväl som den senare. Om vi däremot försöker bygga en allmän teori om förkapitalistiska ekonomisk-sociala formationer, blir det nödvändigt att välja. Låt oss upprepa: om vi antar att lineage- och segmentsamhällena har samma ekonomiska bas, använder sig av samma produktionssätt — där endast de konkreta förutsättningarna varierar — avstår vi i samma ögonblick från att i den ekonomiska grundvalen söka förklaringen till de betydande skillnader som finns mellan dessa samhällen vad gäller överbyggnaderna, juridisk, politisk och ideologisk; i så fall medger vi också att den historiska materialismen inte är tillämplig på lineage- och segmentssamhällena och lämnar utrymme för ideologiska 'förklaringar'. Om vi däremot ger begreppet produktionssätt en snäv och precis definition, framstår varje ekonomisk-social formation som en komplex kombination av flera produktionssätt ... Som Louis Althusser skriver, vilken jag är skyldig denna arbetshypotes:

'Om man läser och verkligen lyssnar till Marx måste man komma till följande slutsatser:

1. Det finns inga primitiva samhällen ... men det finns samhällsformationer som vi provisoriskt kan kalla primitiva, i en betydelse som är fullständigt frigjord från det ursprungliga begreppet.
2. Liksom varje samhällsformation omfattar en primitiv samhällsformation en struktur som inte kan tänkas annat än i begreppet produktionssätt med allt vad detta för med sig av delbegrepp som impliceras i och av begreppet (ett produktionssätt inbegriper ju en ekonomisk bas, en juridisk-politisk överbyggnad och en ideologisk överbyggnad).
3. Liksom varje samhällelig formation äger en primitiv samhällsformation en struktur som är följden av en kombination av åtminstone två skilda produktionssätt, varav ett är dominerande och det andra underordnat.
4. Liksom i varje samhällsformation skapar denna kombination av flera produktionssätt (med det ena av dem dominerande det eller de andra) specifika följdfenomen som uppenbarar den konkreta form som den juridisk-politiska överbyggnaden och den ideologiska överbyggnaden uppträder i.'

Hur skall man med detta perspektiv nå fram till en allmän beskrivning av de s.k. primitiva ekonomisk-sociala formationerna? För det första borde en inventering upprättas av de olika produktionssätt som realiseras i dessa formationer, en inventering vägled av en förteckning över de samarbetsformer som de använder sig av. Det är vad vi har försökt göra i fråga om guro. Man borde sedan konstruera teorin om de identifierade produktionssätten; varje ekonomisk-samhällelig formation skulle då visa sig vara sammansatt av de och de produktionssätten, kombinerade på så sätt att ett av dem är dominerande. Liksom en kemisk molekyl skulle en ekonomisk-social formation då karakteriseras både genom sin sammansättning och sin struktur, både genom de konstituerande elementens natur och deras organisation inom helheten. Tack vare denna möjlighet till byte av variabler skulle vi vara i stånd att redogöra för den mångfald av juridiska, politiska och ideologiska överbyggnader som etnografin presenterar.

Om Claude Meillassoux har hållit sig till föreställningen att alla lineage- och segmentsamhällen som grund har ett och samma produktionssätt, är det kanske därför att han inte helt har motstått den ideologiska övertygelse enligt vilken det skulle finnas en oreducerbar specificitet i de s.k. primitiva samhällena som i sista hand skulle ha att göra med deras enkelhet, deras homogenitet, deras transparenta karaktär. Låt oss bli på det klara med följande: den klassiska socialantropo-

login har het visst insett mångfalden och komplexiteten av de samhällen och kulturer som den studerat; den har helt berättigat försökt att begränsa eller åtminstone ordna denna mångfald och komplexitet; men med detta syfte har den betraktat kulturer och samhällen som 'expressiva helheter'. En 'expressiv helhet' är enligt Louis Althusser:

'... en totalitet vars samtliga olika delar är lika många 'totala delar' (parties totales), vilka uttrycker varandra och var och en uttrycker den sociala totalitet, som inrymmer dem, eftersom var och en av dessa delar i sin omedelbara uttrycksform innehåller totalitetens själva väsen.³⁸ ... Det leibnizska begreppet uttryck ... förutsätter i sin princip att den helhet det är fråga om kan reduceras till en princip av unik interioritet, dvs. till ett inre väsen som helhetens delar bara är fenomenella uttrycksformer för, medan väsendets inre princip är närvarande på varje punkt av helheten, på så sätt att man i varje ögonblick kan ställa upp denna ekvation, denna omedelbart adekvata ekvation: den eller den delen (ekonomisk, politisk, juridisk, litterär, religiös osv. hos Hegel) = *helhetens inre väsen.*'³⁹

I den klassiska socialantropologin möter man flera definitioner av detta 'helhetens inre väsen', av denna princip som tillåter integrering av den samhälleliga helheten; den kan vara av biologisk natur och man får då Malinovskis funktionalism, där denna enande uppgift anförtros de organiska behoven:

'Varje kultur måste tillfredsställa det biologiska systemet av behov: behov ställda av ämnesomsättningen, uppehållandet av den fysiologiska temperaturen, skyddet mot väta, vind och direkt inverkan av skadliga klimatiska och meteorologiska faktorer och mot de faror som människor och djur kan erbjuda; behov att sträcka ut sig, behov att öva nerv- och muskelsystemet; slutligen behov förbundna med växtregleringen ... *Varje kulturellt förverkligande som medför att bearbetade produkter och symboler kommer till användning utgör ett funktionellt fulländande av den mänskliga anatomin och hänför sig direkt eller indirekt till tillfredsställandet av ett fysiskt behov.*'⁴⁰

'Helhetens inre väsen' kan likaledes sökas inom psykologin varvid man leds till teorin om 'grundläggande personlighetstyp eller till Ruth Benedicts och Margaret Meads teser. Låt oss höra vad den senare säger:

'Denna hypotes är en påbyggnad av den som Ruth Benedict har utvecklat i *Patterns of Culture*. Låt oss antaga att det finns bestämda temperamentsskillnader mellan människorna som, om icke helt och hållet ärftliga, åtminstone huvudsakligen står på ärftlig grund. (Närmare än så kan vi icke precisera frågan för närvarande.) Dessa olikheter, som slutligen realiseras i de vuxnas karaktärer, är de ledtrådar som samhället tar fasta på när det utväljer som önskvärt ett temperament eller kombination av besläktade och likartade typer och *sedan förkroppsligar detta val i hela sitt sociala system* — i vården av barnet, i barns lekar, folkets sånger, den politiska organisationens uppbyggnad, religionen, konsten och filosofin.'⁴¹

Man kan också finna 'helhetens inre väsen' i en rent formell princip, där integreringen av den samhälleliga helheten inte säkras på semantikens nivå utan på syntaxens. Vi känner här igen Claude Lévi-Strauss' strukturalism. Ibland söker Claude Lévi-Strauss likformighet mellan de olika nivåerna — språk, släktskap, mytologi — av den sociala verkligheten. I det att han studerar förhållandena inom myter och släktskap hos puebloindianerna skriver Claude Lévi-Strauss:

'Istället för ett sammanhållet eller periodiskt fortskridande, framträder myten som ett verk av bipolära strukturer analogt med dem som bildar släktskapssystemet. Vad kan vi därav sluta oss till? Om det är

³⁸ Louis Althusser 'Kapitalets objekt' i Louis Althusser, Etienne Balibar, *Att läsa Kapitalet*, del I, Cavefors, 1970, s. 125.

³⁹ a.a., del II, s. 66.

⁴⁰ Bronislav Malinovski, *A Scientific Theory of Culture and Other Essays*, N.Y. Oxford Un. Press, 1960, s. 171. Min kursivering.

⁴¹ Margaret Mead, *Kvinnligt, manligt, mänskligt*, Aldus 1957, s. 220. Min kursivering.

möjligt att konstatera en korrelation mellan system som, åtminstone vad det tycks, har att göra med så vitt skilda områden som släktskap och mytologi, har hypotesen om en korrelation av samma typ även med det språkliga systemet ingenting absurt eller fantastiskt över sig. Vilket slag av korrelation? Det är lingvistens sak att säga det; för antropologen *skulle det likväl vara förvånansvärt om ingen korrelation kan blottläggas i en eller annan form?*⁴²

Och Lucien Sebag säger mer rakt på sak:

'Logiken kommer först i förhållande till den samhällliga organisationens olika nivåer, vilka uppenbarar sig som *lika många realiseringar av denna logik*, som svarar mot den mångfald mål som människan uppställer för sig.'⁴³

Ibland antar Claude Lévi-Strauss mera sinnrikt, att relationer av olika slag kan finnas mellan dessa nivåer av den sociala verkligheten men hävdar att i ett givet samhälle hör de transformationer som låter oss gå från en nivå till en annan till samma familj: det är föreställningen om 'ordningarnas ordning':

'Jag menar ... med ordningarnas ordning de formella egenskaperna i helheten, vilken består av delhelheter som var och en svarar mot en given strukturell nivå ... Jag postulerar inte en slags förutbestämd harmoni mellan de olika nivåerna. De kan vilket de ofta gör — stå fullständigt i motsats till varandra men de förutsättningar under vilka de är motsägande *hör alla till samma grupp*... Om man nu i linje med Marx tankar (ja, faktiskt ...; E.T.) vill anta att grundvalarna och överbyggnaderna innebär förekomsten av ett flertal nivåer och att det existerar olika slag av transformationer för att gå från en nivå till en annan, inser man också att det är möjligt att i en slutanalys, om man bortser från innehållet, *karakterisera olika slag av samhällen genom transformationslagar*: formler som anger antalet, djupet, betydelsen och ordningen av de oregelbundenheter som man måste — om uttrycket tillåts — upphäva för att finna ett förhållande av idealisk likformighet (logiskt, inte moraliskt) mellan de olika nivåerna.'⁴⁴

Slutligen kan A.R. Radcliffe-Browns strukturalism benämnas empiristisk, just därför att den hävdar alltings integrering utan att bestämma principen för denna integrering. Det 'ömsesidiga uttrycket' hos de olika delarna av helheten ställs då upp som ett verkligt axiom.

I stället för detta ömsesidiga uttryck sätter den historiska materialismen, som vi vet, in en ömsesidig bestämning mellan element vars ursprungliga såväl karaktär som särart är oreducerbar. Marxismen står i grunden främmande för varje reflexteori liksom för varje genereringsteori. Elementen i det hela varken reflekterar eller alstrar varandra; de är alltid redan givna inom en 'artikulerad struktur med en dominant', vilken bestämmer naturen och begränsningarna av den verkan de kan ha på varandra.

Allt detta har Marx lärt oss med avseende på de av det kapitalistiska produktionssättet dominerande samhällliga formationerna. Den 'expressiva helhetens' ideologi har då vänt sig mot socialantropologin och den har snabbt fått tjäna till att definiera denna disciplins själva objekt. Den 'expressiva helheten' hos elementen i det hela har framställts som det utmärkande kännetecknet för de samhällen som studeras av socialantropologin, som det sårmarke som skiljer dem från industrisamhällena, vilka har lämnats till den historiska materialismen. Man hoppades på samma gång säkra socialantropologins autonomi. Den aktuella uppgiften för de marxistiska forskarna är att fördriva denna ideologi från dess sista fäste, att införliva det socialantropologin förbehållna området med den historiska materialismens tillämpningsområde, att visa den universella giltigheten av de begrepp och metoder som har utarbetats av den senare, att ersätta socialantropologin med en särskild avdelning av den historiska materialismen att ägnas de ekonomisk-sociala

⁴² Cl. Lévi-Strauss, *Anthropologie Structurale*, Paris, Plon, 1958, s. 86. Min kursivering.

⁴³ Lucien Sebag, *Marxisme et Structuralisme*, Paris, Payot, 1964, s. 149. Min kursivering.

⁴⁴ Claude Lévi-Strauss, *Anthropologie Structurale*, a.a., s. 365-6. Min kursivering.

formationer som inte har det kapitalistiska produktionssättet, en avdelning där historiker och antropologer kan samarbeta. Claude Meillassoux' förtjänst skall visa sig vara att han som den förste har åtagit sig denna uppgift, att han tillryggalagt de första etapperna på en väg som kommer att vara lång och svår.